

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ
EŞDEĞERLİK AÇISINDAN DEYİMLER

HAZIRLAYAN TUĞÇE TAHMAZ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. NUH DOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

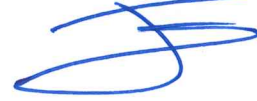
ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum “Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Eşdeğerlik Açısından Deyimler” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25.10/2019

TUĞÇE TAHMAZ
15530100009

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Tuğçe TAHMAZ'ın hazırladığı "AZERBAYCAN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ EŞDEĞERLİK AÇISINDAN DEYİMLER" başlıklı tezini 25 /10 / 2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Prof. Dr. Salim KÜÇÜK	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Dr Öğr. Üyesi. Salih DEMİRBİLEK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	
	: Doç. Dr. Nuh DOĞAN	Juhamnes Gutenberg Üniversitesi	

ONAY

..... / / 2019

Dr. Öğr. Üyesi Yahya TURAN

Enstitü Müdürü V.

ÖN SÖZ

Deyim, en az iki sözcükten oluşan ve bir araya geldiğinde mecazi bir anlam kazanan, bütünü anlamına bileşen unsurların ayrı ayrı anlamlarından ulaşılamayan, kalıplaşmış sözcük birleşmeleridir.

Kaynak dil/lehçede yer alan bir sözcük ya da sözcük birleşmesinin, hedef dil/lehçede ses, şekil ve kavram alanının tam olarak örtüşmesine eşdeğerlik denir. Yalancı eşdeğerlik ise kaynak dil/lehçe ile hedef dil/lehçe arasındaki ses ve şekil benzerliğine rağmen anlamsal farklılıkların meydana geldiği, çeviribilimin içinde yer alan bir kavramdır. Yalancı eşdeğerlik kavramının bilinmemesi, göz ardı edilmesi çeviride ve buna bağlı olarak metin yorumlamada önemli sorunlara neden olmaktadır.

Bu çalışmada Oğuz Grubu Türk Lehçelerinden olan Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi sözlüklerinde yer alan isim+fiil şeklinde oluşmuş deyimlerin eşdeğerlik durumları tespit edilmiştir. Bunun için de öncelikle karşılaştırma yöntemine başvurulmuş ve benzer ve farklı anlamlara sahip olan yapılar, daha sonra ses ya da şekil benzerliğine rağmen kısmen ya da tamamen farklılaşan yapılar tasnif edilmiştir.

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yer alan deyimlerin eşdeğerlik tespitinin yapılmış olması, bu lehçelerden yapılacak metin çevirilerinde doğacak problemlerin giderilmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ele alınan çalışmanın bu alanda yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmasını ve de bu alandaki boşluğu kısmen de olsa doldurmasını umuyoruz.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, zamanını ayırıp sabırla ve ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden geleni yapan danışman hocam Doç. Dr. Nuh DOĞAN'a ve üzerimde büyük emeği olan hocam Doç. Dr. Salim KÜÇÜK'e, maddi ve manevi her anlamda desteklerini ve telkinlerini benden esirgemeyen eşim Tuğrul Yusuf TAHMAZ'a ve annem Neslihan UZUNER'e ve minik oğlum Sarp TAHMAZ'a teşekkür ederim.

Tuğçe TAHMAZ

ORDU 2019

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
GÖRSELLER DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
Tezin Konusu	1
Tezin Amacı	2
Tezin Yöntemi.....	2
Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları	4
BÖLÜM I.....	5
TEMEL KONU VE KAVRAMLAR.....	5
1.AZERBAYCAN TÜRKÇESİ.....	5
1.2. DİL VE LEHÇELER ARASI ÇEVİRİ SORUNU	8
1.2.1. Çeviride Eşdeğerliği Etkileyen Dilsel Tuzaklar	10
1.4.EŞDEĞERLİK	22
1.4.1.Düzanlamsal Eşdeğerlilik	25
1.4.2. Yananlamsal Eşdeğerlilik	25
1.4.3.Metin Türü Gelenekleriyle İlgili Eşdeğerlilik	26
1.4.4.Dil-kullanımsal Eşdeğerlilik	27
1.4.5.Biçimsel Eşdeğerlilik.....	27
1.4.6.Yeterlilik	28
1.5. YALANCI EŞDEĞERLİK	28
1.5.1.Tam Yalancı Eşdeğerlik.....	31
1.5.2.Kısmi Yalancı Eş Değerlik	33
1.6. KAVRAMSAL/ANLAMSAL EŞDEĞERLİK.....	35
1.7.TÜRK LEHÇELERİ ARASINDA EŞ DEĞERLİK DURUMU	36
BÖLÜM II.....	39
AZERBAYCAN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ DEYİMLERİN EŞDEĞERLİK AÇISINDAN SINIFLANDIRILMASI	39

2.1.EŞDEĞER (TAM EŞDEĞER) DEYİMLER.....	39
2.2.TAM YALANCI EŞDEĞER DEYİMLER	45
2.3. KISMİ YALANCI EŞDEĞER DEYİMLER	49
2.4. KAVRAMSAL/ANLAMSAL EŞDEĞER DEYİMLER.....	56
BÖLÜM III	65
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA.....	69
ÖZGEÇMİŞ	72

ÖZET

AZERBAJYAN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ EŞDEĞERLİK AÇISINDAN DEYİMLER

TAHMAZ, Tuğçe

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nuh DOĞAN

(Ekim – 2019)

(Sayfa sayısı: 81)

Dil, onu konuşan kişiler tarafından her zaman gelişime ve değişime hazır, canlı bir varlık olma özelliği taşımaktadır. Dil konuşulan an itibariyle bile değişim süreci yaşarken geçmişe yönelik değişimlerin olması da kaçınılmaz bir durumdur. Tezin konusu olan Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi, Oğuz Türkçesinden ayrılarak buldukları kültür, tarih, coğrafya vb. gibi özelliklerin etkisiyle değişim ve gelişim göstermişlerdir. Bu iki lehçede ses, biçim, anlam ve sözcük bakımından farklılıklar meydana gelmiştir. Ses değişimleri bir yana özellikle sözcükte meydana gelen değişimler son dönemde lehçeler arası aktarımda bazı problemlere yol açmaktadır. Lehçeler arası aktarımda değişen anlamlar çeviride sıkıntılara ve anlam kargaşasına neden olmaktadır. Bu yanlışlık sadece sözcük düzeyinde değil söz öbeklerinde de meydana gelmektedir. Yan yana gelen sözcükler bazen yalnız anlamlarında kullanılırken bazen ikisi de öz anlamlarından sıyrılarak farklı anlamlar yüklenmektedir. En az iki sözcükten oluşup mecaz anlamda kullanılan deyimler de lehçeler arası aktarımda probleme sebep olmaktadır. Bahsi geçen bu hataların farkındalığını artırmak ve katkıda bulunmak adına Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yer alan deyimlerin eşdeğerlik durumları incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, deyim, eşdeğerlik, yalancı eşdeğerlik.

ABSTRACT

IDIOMS TERMS OF AZERBAIJAN TURKISH AND TURKISH İN EQUIVALENCY

TAHMAZ, Tuğçe

High License, Turkish Language And Literature

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Nuh DOĞAN

(October - 2019)

(Number of pages: 81)

Language is a living entity that is always ready for development and change by those who speak it. Even as the language is spoken, it is inevitable that there will be changes in the past while the process is changing. The subject of the thesis that Azerbaijan and Turkey, Turkish, Turkish Oguz separated from their culture, history, geography and so on. They have shown change and development under the influence of such features. In these two dialects, differences occurred in terms of sound, form, meaning and vocabulary. Apart from the voice changes, especially the changes in the vocabulary have recently caused some problems in the transfer between dialects. The changing meanings in the transfer of dialects cause difficulties in translation and confusion of meaning. This error occurs not only at the word level but also at the phrases. While side by side words are sometimes used in their simple meanings, sometimes both can be differentiated by separating from their own meanings. At least two words and metaphorical expressions cause problems in the transfer between dialects. Said to increase awareness of these errors and on behalf of Azerbaijan and Turkey contribute equivalence status of the Turkish situated in the Turkish statement was examined.

Key words: Azerbaijan Turkish, Turkey Turkish, idioms, equivalence, false equivalence.

KISALTMALAR VE SİMGELER

- ≡ : Eşdeğeri
- Az.** : Azerbaycan Türkçesi
- Başk.** : Başkurt Türkçesi
- bkz.** : bakınız
- çev.** : Çeviren
- Kaz.** : Kazak Türkçesi
- Kırg.** : Kırgız Türkçesi
- Özb.** : Özbek Türkçesi
- S.** : Sayı
- s.** : Sayfa Numarası
- Tat.** : Tatar Türkçesi
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- TS.** : Türkçe Sözlük
- Ttü.** : Türkiye Türkçesi
- Türkm.** : Türkmen Türkçesi
- Uyg.** : Uygur Türkçesi
- vd.** : Ve Diğerleri

TABLolar DİZİNİ

Tablo- 1.....	38
Tablo- 2.....	44
Tablo- 3.....	48
Tablo- 4.....	55

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel-1.....	3
Görsel-2.....	63

GİRİŞ

Tezin Konusu

Oğuz Türkçesinden ayrılarak iki ayrı kolda gelişen Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yer alan deyimlerin eşdeğerlik durumları tezin konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada ortak kökten ayrılan lehçelerin yıllar içerisinde gösterdiği değişim ve gelişimin deyimler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Deyimler, iki sözcüğün temel anlamlarını terk ederek bir araya geldiği ve sözcüklerin özel bir anlam kazandığı, bileşen unsurlarının değişime kapalı olan sözcük birleşmeleridir. Deyimlerin bu özelliklerinden dolayı Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'nda yer alan isim + fiil şeklinde oluşmuş deyimler taranmış TDK (Türk Dil Kurumu) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Türkiye Türkçesi Güncel Sözlük'te yer alan eşdeğer karşılıkları araştırılmıştır.

Eşdeğerlik en basit haliyle kaynak lehçedeki bir kelimenin hedef lehçedeki kelime ile kavram alanlarının örtüşmesi, denk olması demektir. Yalancı eşdeğerlik, kaynak lehçede yer alan bir kelimenin hedef lehçede yazılış ve söylenişlerinin aynı ancak anlamlarının farklı olduğu durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşdeğerlik genellikle bir dilin kendisinden ayrılarak gelişen lehçeleri arasında görülen durumdur. Eşdeğerlik bilgisinin eksikliğinden kaynaklı olarak akraba olan lehçelerin aktarımı sırasında hatalar meydana gelmektedir. Lehçeler arası aktarımda yalancı eşdeğerlikten kaynaklanan hatalara dikkat çekmek amacıyla Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yer alan deyimlerin eşdeğerlik durumları incelenmiştir.

Oğuz grubu Türk lehçelerinden olan Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi, tarihi ve siyasi nedenlerden dolayı ayrılarak gelişimlerini iki ayrı lehçe olarak sürdürmüşlerdir. Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında kelime düzeyinde eşdeğerlik çalışmaları yapılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde yer alan deyimleri yüksek lisans tez çalışması olarak sunan Uğur Bilge, benzer deyimlerin farklı olmasına göre ve benzer deyimlerin aynı olmasına göre şeklinde deyimleri ses, şekil, anlam gibi gruplara ayırarak sınıflandırmaktadır. Bu çalışma isim+ fiil şeklinde oluşmuş deyimlerin eşdeğerlik durumlarının incelenmesi yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Aynı anlaşma birliğinde dahi bileşenlerinin mecaz anlamında kullanılmasından dolayı özel bir anlam kazanan deyimlerin, farklı bir lehçede yer alan eşdeğeriyle kavram alanlarının örtüşme olasılığı bu çalışmanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

Tezin Amacı

Tezin amacı “Bir lehçedeki deyimın diğer lehçede karşılığı nedir?” ya da “Azerbaycan Türkçesinde yer alan bir deyimın Türkiye Türkçesinde eşdeğeri nedir?”, “Aynı gibi görünen deyimlerin kavram alanları örtüşmekte midir?” sorularına cevap aramaktır.

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde yer alan deyimlerin eşdeğerlik durumlarının belirlenmesi tezin amaçları arasında yer almaktadır. Çünkü deyimler aynı anlaşma birliği içinde dahi özel bir anlam taşıdıklarından farklı lehçelerde farklı görünümlere ya da farklı anlamlara sahip olabilmektedirler. Son yıllarda tercümelerin sayısı ve tercümeyle olan ilgi arttığından beraberinde sorunlar da meydana gelmektedir. Akraba olan lehçeler arasında aktarım yapılırken eşdeğerlik bilgisinin eksikliğinden kaynaklı olarak meydana gelen sorunlar çevirisi yapılan eserin yanlış anlaşılmasına, orijinalindeki etkisini yitirmesine neden olmaktadır. Bu soruna özellikle akraba olan dillerin aktarımı sırasında oldukça sık rastlanılmaktadır. Çünkü aynı seslerden oluşan yalancı eşdeğer sözcükler, sadece sözlük anlamlarına bakıldığında ya da çeviren kişi kendi sözlük bilgisine güvenip gelişigüzel aktarım yaptığında belli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Tez, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılacak olan aktarmalarda eşdeğerlik konusuna dikkat çekmeyi ve lehçeler arası aktarımda meydana gelen hataları en aza indirmeyi amaçlamaktadır.

Tezin Yöntemi

Eski Oğuz Türkçesinin batı kolunu oluşturan Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi birbirine en yakın iki Türk lehçesi konumundadır. Bu çalışmada Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'nın 4 ciltlik sözlüğü içerisinde yer alan isim+ fiil şeklinde oluşmuş deyimler tespit edilmiş; bu deyimlerin TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ve Türkiye Türkçesi Güncel Sözlük'te yer alan eşdeğerlerlik durumu araştırılmıştır. Bu aşamadan sonra alanda yapılmış olan

deyimler ve eşdeğerlilikle alakalı çalışmalardan elde edilen bilgiler sentezlenip, sözlüklerden elde edilen veriler sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur.

Azerbaycan Türkçesi'nin Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'nda bazı deyimlerin ya da söz öbeklerinin betimlemesine yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu durumlar Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'nda Görsel 1'de gösterildiği gibi “bax” yönlendirmeleriyle izah edilmektedir.

olar! **Adı anımaq (soylənmək)** – xatırlanmaq. **Adı batmaq** – şöhrətdən, nüfuzdan düşmək, rüsvay olmaq, biabır olmaq. *Atalar oğul istər ki, adı batmasın.* **Adı çəkilmək** – 1) bax **adı anılmaq.** *Yuxu, həsrətlə adı çəkilən şeylərdən biridir.* Mir Cəlal; 2) namizəddliyi qoyulmaq. **Adı çıxmaq** – şöhrət qazanmaq, məşhur olmaq (bəzən mənfi mənada işlənir). [Laçının] *kənd uşaqları*

Görsel 1: Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'nda “bax” yönlendirmeleri

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı I-II- III VI. cildinden elde edilen isim+ fiil şeklinde oluşmuş deyimlerin öncelikle TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'ndeki ve Türkiye Türkçesi Güncel Sözlük'teki eşdeğer karşılıkları araştırılıp daha sonra eşdeğer deyimler anlamsal açıdan incelenerek sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Sınıflandırma sırasında Azerbaycan Türkçesinde yer alan deyimlerin Türkiye Türkçesindeki eşdeğeriyle kavram alanının bazılarının tamamen örtüştüğü, bazılarının kısmen örtüştüğü, bazılarının ise hiç örtüşmediği tespit edilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle kavram alanı tamamen örtüşen yapıları “tam eşdeğer deyimler”, hiç örtüşmeyenleri “tam yalancı eşdeğer deyimler”, kısmen örtüşenleri “kısmi yalancı eşdeğer deyimler” ve kavram alanları örtüşen ancak ses ve yapı bakımından farklı deyimleri “kavramsal/ anlamsal eşdeğer deyimler” olmak üzere dört temel grupta değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında ise bu gruplar çerçevesinde karşılaştırılan eşdizimsel yapıların her iki lehçeye ait bazı dikkat çeken özellikleri ve karşılaşılan bazı durumlar ele alınmış, genel olarak değerlendirilmiştir.

Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Tez, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi olmak üzere iki lehçe ile sınırlandırılmıştır. Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'nda yer alan (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı: Dört Ciltte*, 1, 2, 3, 4 cilt. Bakü. “Şark- Garp” , 2006.) isim + fiil şeklinde oluşmuş deyimler seçilerek incelenmiştir. Yapı bakımından tüm deyimleri almak tezin kapsamını ve hacmini genişleterek zaman açısından sıkıntıya düşülmesine neden olacağından konu bu şekilde sınırlandırılmış ve deyimlerin eşdeğer karşılıkları TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nden ve Türkiye Türkçesi Güncel Sözlük'ten (<https://sozluk.gov.tr>) alınmıştır. Ayrıca Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi üzerine yapılan deyim (isim+ fiil) ve eşdeğerlik çalışmalarına bakıldığında bu alanın boş olduğu görüldüğünden kısmen de olsa bir fayda sağlamak istenmiştir.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'ndan elde edilen verilerin TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'ndeki ve Türkiye Türkçesi Güncel Sözlük'teki eşdeğer karşılıkları aranırken, Türkiye Türkçesi Güncel Sözlük'te deyimlerin bazılarında hiç yer verilmemesi, bazı sözlükbirim betimlemelerinin yetersiz olması, verilen bazı örneklerin betimlemeyle uyumsuz olması çalışmamızın olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Türkçe Sözlük'te deyimler konusunun ihmal edilen ve üzerine çalışılması gereken bir durum olduğu tespit edilmiştir.

BÖLÜM I

TEMEL KONU VE KAVRAMLAR

1.AZERBAYCAN TÜRKÇESİ

XIII. yüzyıla kadar tek yazı dili kullanan Türkler, XIII. başlarında ortaya çıkan Moğol baskıları neticesinde Azerbaycan ve Anadolu'da Türklerin sayısı artmaya başlayınca, Harezmi'de ortaya çıkan yazı dili Türkleri etkilemiş ve Türklerin kültür merkezi Selçuklu'ya taşınmıştır. Edebi dilden uzak olan Oğuz Türkleri Anadolu Türkçesinden ziyade Oğuz Türkçesini tercih etmişler ve eserlerini Oğuz Türkçesiyle meydana getirmişlerdir. Oğuz Türkçesi zengin bir söz varlığına sahipti ancak Anadolu'ya yerleşen Türkler sayesinde edebi dilde kullanılmaya başlandı ve yazılı edebiyata geçirilme ihtiyacı Selçuklulardan sonra kurulan Beylikler döneminde Türkçeyi teşvik etmeleri üzerine gelişmiştir. Bu olayların ardından Oğuz Türkçesi yazı dili haline gelmiş ve Azerbaycan ve Anadolu sahasında kullanım bulmuştur (Ercilasun, 1996, s. 39,45).

XIII. yüzyıldan günümüze kadar kullanılmış Oğuz Türkçesi temelli Batı Türkçesi zamanla ikiye ayrılıp bu kollarından ilerlemeye devam etmiştir. Bu ayrılmanın doğu kolunu Azerbaycan Türkçesi Doğu Oğuzcası adını alarak, batı kolunu ise Osmanlı Türkçesi Batı Oğuzcası adını alarak devam ettirmiştir (Buran, 2001, s. 42).

Ergin (1981) Azerbaycan Türkçesinin yazı dili olarak ortaya çıkışını şu sözlerle aktarmaktadır:

Azerbaycan sahası batı Türkçesinin esas yazı dili çizgisini teşkil eden Osmanlı yazı dildi çizgisinin paralelinden dışarı çıkmamıştır. İki sahadaki eserler arasında görülen ufak tefek farklar hep, bir yazı dilinin iki uzak bölgesi arasında görülen mahalli ayrılıklar çerçevesinde kalmış, Azerbaycan ve Osmanlı Türkçeleri, günümüze kadar hiçbir zaman iki ayrı yazı dili haline gelmemiş, daima aynı yazı dilinin iki ayrı dairedeki görünüşünü teşkil etmişlerdir. Bu iki görünüş, ayrı siyasi idarelere, ayrı sosyal çevrelere ve ayrı kültür merkezlerine bağlı olan iki sahada, yazı dili disiplininin bugünkünden farklı olarak mahalli tesirlere açık bulunduğu devrelerin tabii bir tezahüründen başka bir şey değildir (s.7).

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi arasında farklılıklar meydana gelmesinde Kuzeyden gelen Kıpçakların ve İlhanlı Devleti döneminden kalma Moğolların etkisi bulunmakta, aralarındaki farklılıklar ise daha çok şive düzeyinde kalmaktadır. Batı kolunu temsil eden Osmanlı Türkçesinde daha çok Oğuz izlerine rastlanırken, doğu kolunu temsil eden Azerbaycan Türkçesinde Moğol izlerine az olmakla birlikte rastlanılmaktadır. Aralarındaki ayrılık genellikle konuşma dilinde kendini

hissetirmekte, yazı dilindeki farklılıklar ise XVII. yüzyıldan sonra Azerbaycan sahasında yetişen edebi kişilerin sahasında yetişen edebi kişilerin etkisiyle gerçekleştiği görülmektedir. Daha önceleri ayrılık kendini hissettirmedeğinden Oğuz Türkçesi yazı dili anlamında Batı Türkçesi adı altında bir bütünü temsil etmekteydi (Ergin, 2013, s. 16).

XII. ve XV. yüzyıllarda şekillenmeye başlayan Azerbaycan Türkçesi ilk dönemlerde Anadolu Türkçesi ile iç içe vaziyettedir. Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas Azerbaycan'ı, İran Azerbaycan'ı Kerkük ve Irak- Suriye Türklerini içine alan bir dil coğrafyasına sahiptir. 1828'de Azerbaycan'ın ikiye ayrılmasıyla bir olan Azerbaycan Türkçesi bu ayrılıktan sonra yerini Güney Azerbaycan'da yazı Farsça yazı diline bırakmış, Kuzey Azerbaycan'da varlığını korumuştur. Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin oluşumuna öncelikle Bakü, Karabağ ve Tiflis ağızlarını oluşturduğu üçgenle başlamıştır (Buran, 2001, s. 43).

Türk Dünyasında yaklaşık yüz elli milyon Türk yaşamakta olduğu tahmin edilmekte ve dünyanın her bir köşesinde yaşamaktadırlar. Türklerin kendi içinde bir anlaşma birliğini sağlamak için çeşitli yönlerden ayrılan ancak ortak paydada birleşen lehçeleri oluşturması birbirlerinin sınırına girmiş durumdadır. Uygurca, Bulgarca, Kıpçakça ve Oğuzca gibi temel lehçeler, zamanla birbirine değişik mesafelerdeki ikinci lehçelere ayrılmışlardır (Uğurlu, 2004, s. 30). Çalışmada yer verilen Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Uğurlu'nun da bahsettiği gibi çeşitli nedenlerden dolayı birbirinden ayrılmış fakat anlaşma sağlamak için ortak bir paydada buluşmuşlardır. Çalışmada amaç coğrafi, tarihi ve siyasi nedenlerle ayrılan bu iki lehçe arasındaki zaman içerisinde ses ve anlam bakımından meydana gelen değişimleri ortaya koymaktır. Ortaya çıkan bu anlaşma birliklerinin kimi yazı diline geçirilmiş kimisi ise sadece konuşma dilinde kalmıştır. Türkiye Türkçesine en yakın lehçenin Azerbaycan Türkçesinin olduğu bilinmekte ancak Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi her ne kadar anlaşma oranı yüksek olan yakın lehçeler olsalar da kelime varlığı yönünden ayrılmaktadırlar.

Azerbaycan'ın Türkleşme sürecine bakılacak olunursa, çok eski zamanlardan itibaren Azerbaycan'a gelip yerleşen Türklerden kaynaklı olduğu ve bu akının tarih boyunca devam ettiği söylenmekte ancak bazı araştırmacılar Azerbaycan'ın zaten Türk yurdu olduğunu ve 16. yüzyılda buraya gelen Türklerin yerli halkla kaynaşarak aradaki farkları erittiğini savunmaktadır. Bazı araştırmacılar

ise işi daha da ileri boyuta taşıyarak Prototürklerin zaten Azerbaycan'da olduğunu daha sonradan orta Asya'ya göç ettiklerini kaydetmektedir (Heyet, 2004, s. 8).

Batı Türkçesinin doğu kolunu oluşturan ağız topluluğuna ve bu çevrede oluşmuş yazı diline Azerbaycan Türkçesi denir. Batı Türkçesinin temelinde Oğuzca yatmakta ve Batı Türkçesi iki ayrı sahada ilerlemektedir. 13. yüzyılın sonlarına yaklaştıkça Doğu ve Batı Türkleri arasında birbirinden ayrı yazı dilleri meydana gelmeye başlamış, ardından Türkçe, Doğu ve Batı Türkçesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Orta Asya'da Doğu Türkçesi kullanılırken, Batı Türkçesi de Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olarak iki koldan gelişme göstermiştir. Doğu ve Batı olarak ayrılan bu iki kolda ilk dönemlerde çok fazla bir ayrılık ve farklılık söz konusu olmasa da zamanla aradaki farklar artmaya başlamıştır. Ayrılmanın ilk döneminde iki ayrı yazı dili oluşmamış aynı kökten gelen Oğuzca şivesini sürdürmüşler, bu ayrılık yalnızca konuşma dilinde farklılıklar baş göstermiştir. Buna istinaden denilebilir ki aynı yazı dilinin iki kardeş kolu olmuşlardır. Her iki dil de kendi buldukları kültür ve edebiyattan, siyasi olaylardan etkilenerek gelişim ve değişim göstermeye devam etmiştir. Azerbaycan ve Osmanlı Türkçesi arasında bu kadar az fark olmasının altında oğuz Türkleri dışında yer alan ve kuzeyden gelen Kıpçaklar ve İlhanlıların devamı olan Moğolların etkisi olduğu görülmektedir. Bunu ise Azerbaycan söz varlığına bakıldığında bulunan Moğol kökenli kelimelerden anlamak mümkündür. Azerbaycan ve Osmanlı Türkçesi öncelikle konuşma dilinde seslerle birbirinden farklılıklar göstermeye başlamıştır. Bu ayrılıkları kelime başlarında b-m değişimi, ilk hecede e-i değişimi, akuzatif çekimlerde oluşan değişimler gibi sıralamak mümkündür. Bu ayrılık 17. yüzyıla doğru bakıldığında da derin ve keskin bir farklılığın oluşmadığını iki dilinde yazı dilinde birleştiğini sadece konuşma dilinde bir ayrılık teşkil ettiğini gösterir.

Türkiye ve Azerbaycan sadece coğrafi konum açısından birbirine çok yakın olmakla kalmayıp tarih, dil ve edebiyat anlamında da birbirlerine oldukça yakın ve köklü bir tarihi mirası paylaşmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan'ın 19. yüzyıla kadar kesintisiz bir ticari geçmişe sahip olmasının altında coğrafi konumlarının yakınlığı bir kenara ortak bir dil ve kültürü paylaşmaları en büyük temeli oluşturmaktadır. Bu ilişki ve yakınlık 19. yüzyıldan sonra Sovyetler Birliği döneminde kesintiye uğramış ancak birbirine yabancılaşma durumu yaşanmamıştır. Sovyetler birliğinin dağılmasının ardından Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri

yeniden alevlenmiş ve bu kısa ayrılık dönemi hiç olmamış gibi yazılı eserler birbirlerine aktarılmaya devam edilmiştir. Bilimsel ve edebi eserlerin aktarımının diğer çeviri çalışmalarından farklı olması gerektiği görüşü beraberinde aktarma sorununu gündeme getirmiş ve konu üzerine bilim insanları farklı görüşler sunmuşlardır (Adıgüzel, 2012, s. 51-52).

Çok geniş bir konuşma alanına sahip yirmi bir lehçeyle 21. yüzyıla adım atan Türk dili, etkileşimde bulunduğu her lehçeyi ve şiveyi dil haline getirerek konuşulan alanı genişletmiş, ortaya pek çok lehçe ve şivenin çıkmasına neden olmuştur. Bir dilde ses, biçim, anlam ve kelime hazinesinden kaynaklı farklılıklar meydana geldiğinde ortaya bazı sorunlar çıkmaktadır. Bu sorun ise Türk dünyası metinlerini lehçeden lehçeye aktarırken yaşanan yazılış ve okunuşları aynı olup ancak yazılı ve sözlü dilde anlamları her iki lehçede de farklılıklar gösteren kelimeler sorunu olmuştur (Direkçi, Gülmez, 2012, s. 134). Özellikle akraba olan lehçelerin aktarımı sırasında meydana gelen sorunlar eşdeğerlik bilgisinin özellikle yalancı eşdeğerlik bilgisinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Aktarım yapan kişinin eşdeğerliği dikkate almayıp yaptığı hatalar eserin orijinal etkisini yitirmesine ve asıl anlatılmak istenilen bilginin yanlış aktarılmasına neden olmaktadır. Türkiye Türkçesinde “Mahallenin kadınları, genç kızın adını çıkardı.” cümlesinin Azerbaycan Türkçesine eşdeğerlik bilgisi göz ardı ederek gelişigüzel bir aktarımı yapıldığında anlatılmak istenen durum tamamen değişmektedir. Çünkü Türkiye Türkçesinde “adını çıkarmak” deyimini “kişi hakkında kötü bir niyetle asılsız söylentiler yaymak” anlamına gelirken Azerbaycan Türkçesinde “1. şöhrət qazanmaq, məşhur olmaq. 2) adaxlamaq, nişanlamaq.” anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde “Kıza iftira atıldı, adı kötüye çıktı.” anlamına gelirken, Azerbaycan Türkçesinde “Genç kız məşhur oldu.” ya da “Genç kız nişanlandı.” gibi anlamlara gelebilmektedir. Akraba olan lehçeler arası aktarımda bu denli hataların yapılmaması için eşdeğerlik bilgisinin bilinmesi gerekmektedir.

1.2. DİL VE LEHÇELER ARASI ÇEVİRİ SORUNU

Başaran (2013) “Şiir Çevirisinde Sözdizimsel Eşdeğerlik” adlı çalışmasında çeviriyi,

(...) bir dildeki belli bir parçada, yani dilcede bulunan anlamın, başka bir dilcede yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girişilen dilsel aktarım işlemi” Vardar’a göre ise “diller ve kültürler arası aktarım”dır. Vardar ayrıca çeviriyi ;“bütün çağlarda karşımıza çıkan bir etkinlik, çeşitli uygarlıklar arasında köprü kuran, değişik toplumlardan bireyleri birbirine

yakınlaştıran, her türlü kültürel değeri, içinde oluşturduğu tarihsel yararlanmasına sunan, uygarlıklar arası bir iletişim ve bildirişim aracı” olarak görmektedir (s. 92).

Tarihin eski dönemlerinden bu yana orijinal diliyle metni okuyamayanlar için yapılmış olan çeviriler kolaylık sağlasalar da, metnin orijinalinde bıraktığı etkiyi kaybetmesine neden olur. Her dilin kendine has özellikleri, nükteleri, paylaştığı kültür ve donanımı farklıdır. Bu özellik kendini en fazla şiirde hissettirir. Şiirde daha fazla edebi sanatın bulunması ve kelime oyunlarına yer verilmesi çeviri sırasında orijinalliğinin bozulmasına neden olur. Aslında sadece anlam olarak değil Türkiye Türkçesinde yazılmış bir şiirin İngilizceye çevrildiğini düşündüğümüzde anlamı bir kenara bırakalım şiirde bulunan redif, kafiye, aliterasyon, asonans gibi birçok ses uyumuyla yakalanan ahenk de yok olacaktır.

Boztaş’a göre (1993),

Türkçenin de kendine özgü ses ve imgeleri, nüansları vardır. Bu bakımdan Türkçe bir sözcüğün İngilizcede eşdeğerini bulmak da pek kolay olmasa gerek. Örneğin Divan şiiri özelliklerini, Tasavvuf felsefesini ve Farsçayı bilmeyen bir çevirmenin ‘can’ sözcüğünü life, soul, spirit, heart gibi sözcüklerden hangisine eşdeğer sayacağına karar vermesi zorluk yaratabilir. Aynı şekilde Mehmet Akif’in ‘canı cananı bütün varımı alsın da hüda’ dizesindeki ‘can’ ile Yunus Emre’nin ‘Gelin canlar bir olalım’ dizesindeki ‘can’ı nasıl çevireceği de aynı şekilde sorun yaratabilir (s. 57).

Çeviri yalnızca iki dil ya da lehçe arasında bir sorun olarak kalmayıp, aynı dilin dönemleri arasında da benzer sıkıntılara neden olmaktadır. Örneğin bir ilköğretim öğrencisinin İstiklal Marşı’nın dilini anlaması kolay değildir. Dil her ne kadar Türkiye Türkçesi olursa olsun kullanıldığı dönem itibariyle zaman içerisinde dil farklılaşmış ve sadeleşmiştir. Bu sebeptendir ki aynı dil içerisinde bile eserlerin sadeleşmiş şekilleri yer almaktadır ancak aynı dil içinde sadeleşmeler bile metnin orijinal etkisini bozmaktadır. Kuşkusuz çeviri sanıldığı kadar basit bir eylem değildir. Çeviri, metni olduğu gibi kelime anlamlarıyla aktarmak değildir. Eserin oluşturulduğu dilin duygu, düşünce, norm, davranış ve yaşantılarını, edebi özelliklerini başka bir toplumun estetik ve edebi zevkine sunmak, bir de üzerine eşdeğerlilik ölçütünü de sağlamak kolay değildir.

Her toplumun kendine özgü bir kültürel anlayışı ve yaşayışı, düşünce tarzı, tarihi geçmişi vardır. Canlı varlık olma özelliği gösteren dil bu olgulardan bağımsız değildir, aksine bu olgular çerçevesinde gelişim ve değişim göstermektedir. Bu nedenle her kültür değişik düşünce ve duygulara sahip dil oluşumuna sahiptir. Aynı kültürü paylaşan, aynı dili konuşan insanların kavram alanları büyük oranda örtüşmektedir. Örneğin bir cenazede “başınız sağolsun”, bir düğünde “hayırlı olsun”, “darısı başına” gibi toplumsal kalıp ifadeler kullanıldığında aynı şeyi anlar

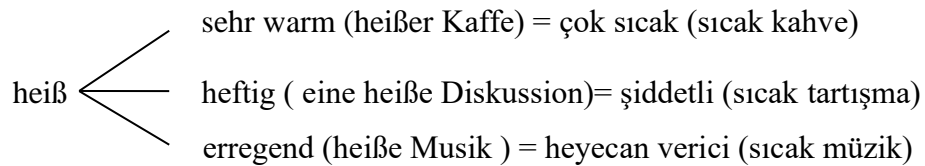
ve düşünürüz. Çünkü zihnimizdeki kavram haritası, kelimelerin bizde oluşturduğu etki aynıdır.

Türk dil kurumu anlamı; “Bir kelimededen, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, meal, fehva, deme, mazmun, medlul, valör.” şeklinde tanımlamaktadır. “Anlam; dil dizgesinin, çerçevesi kesin sınırlarla çizilemeyen, sonsuz ilişkiler örgüsüne ve bağlantısına sahip bir düzeyidir. Sözcüklerin kullandıkları bağlam kadar anlamı vardır, denilebilir. Bu nedenle, çizgisel olmayan anlamı, sayısal /dijital ortama aktarmak şu ana değin mümkün olamamıştır” (Gencan’dan aktaran İşcan, 2011, s. 504). Her kelime kullandığı bağlamda anlam kazanmakta ve bağlamına göre değişime uğramaktadır. Bu açıklamadan hareketle denilebilir ki zihnimizdeki kavram haritasına, zamana, mekana, kültüre vb. olgulara göre anlam da değişmektedir.

1.2.1. Çeviride Eşdeğerliği Etkileyen Dilsel Tuzaklar

Çakır Koller’den yaptığı aktarımda çeviri sırasında eşdeğerliği etkileyen iki tür dilsel tuzaktan bahsetmektedir. Bunlar sözcüklerin içerdikleri temel anlamlar ve sözdizimsel yapılarıdır (Çakır, 1996, s. 99).

Sözcüklerin içerdikleri temel anlam: Çeviri sırasında sözcükler çeviren kişinin sözcük dağarcığı ile sınırlı kalmakta ve eşdeğerlerinden yoksun bırakılmaktadır. Bu durum da çeviri sırasında hatalar yapılmasına neden olmaktadır. Özellikle çok anlamlı kelimelerde bu duruma rastlanmaktadır. Çakır verdiği örnekte; almanca bir metinde geçen “sıcak” anlamında kullanılan “heiß” kelimesinden yola çıkmaktadır. “heiß” çok anlamlı bir sözcük olup, anlamı kullandığı bağlama göre değişmektedir ve çeviri sırasında zorluk çıkaran kelimelere örnek teşkil etmektedir (Çakır, 1996, s. 99).

heiß

“heiß” kelimesinin kullandığı bağlama göre değişik anlamları karşıladığı görülmektedir. Bu sebeple çeviri sırasında bir sözcüğe, deyiş ya da deyime aynı anlamı taşıyan karşılıklar bulmak yanlışlıklara yol açabilmektedir. Dillerde sözcüklere türlü çağrışım ve bağlantılar yoluyla yan anlamlar yüklenmektedir. Bir sözcüğün kullandığı bağlama göre anlamının değişebileceği unutulmamalıdır.

Türkçede eşsesli kelimelerde çok anlamlı kelimeler arasında yer almaktadır. “bin” kelimesinden yola çıkılacak olunursa hem sayı hem de fiil olarak kullanılan bu gibi eşsesli sözcükler de çeviri sırasında hataya neden olabilmektedir (Çakır, 1996, s. 100, 101).

Sözdizimsel Yapılar: Çeviri yapan kişinin çeviri yaptığı dilin sözdizimsel özelliklerini, bazı sözcük ve söz öbeklerini iyi bilmemesi ve dikkat etmemesi durumunda hata kaçınılmaz olmaktadır. Çakır çalışmasında Almanca örnek metin parçasının, dört farklı çevirisini vererek bu durumu açıklamaktadır. Verdiği her bir çeviri metinde kurulan cümleler birbirinden farklılık göstermektedir. Bazı uzun cümle kurmayı seven çevirmenler ise çok anlam içeren kelimeleri çözümlerken, metnin asıl sözdizimi ve içeriğinden uzaklaşarak sapmalara neden olmaktadır (Çakır, 1996, s. 101).

Orucov deyimler için “sabit birleşimler” terimini tercih edip, deyim oluşturulan kelimeler arasındaki bağlantının sabit ve değişmez olduğunu ifade etmektedir (Orucov, 1976, s. 10).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te deyim, “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” olarak betimlemektedir.

Aksan deyim “belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz” olarak tanımlamaktadır (Aksan, 2009, s. 35).

Vardar'ın Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde deyim, "Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz" olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 1988, s. 74).

Aksoy'un deyimler üzerine birçok çalışması bulunmaktadır. Aksoy deyim için "Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları" tanımını yapmaktadır (Aksoy, 1984, s. 49). Önceleri "ayaktan", "başlıca", "boşuna", "doğrusu", "gittikçe", "gözde", "havadan", "sözde", "sudan", "toptan", "veresiye" gibi sözcükleri deyim kabul eden Aksoy "Tek Sözcüklü Deyim Var mı?" adlı makalesinde daha sonra görüşünü değiştirmiştir. Bu makalesinde daha önceleri deyim saydığı tek sözcüklü deyimlerin aslında mecazi bir boyutu olduğunu ancak bir deyim oluşabilmesi için en az iki kelimeye ihtiyaç duyulduğunu ve bu kelimelerin birleşiminden doğan ortak bir anlama sahip olunması gerektiğini vurgulamaktadır (Aksoy, 1984, s. 4-6).

Korkmaz deyimi, "Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici birtakım özelliğe sahip olan kelime veya kelime grubu: dalga geçmek, el ele vermek, abayı yakmak vb." olarak tanımlamaktadır (Korkmaz, 2003, s. 66).

Topaloğlu deyimi "Çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği." şeklinde tanımlamaktadır (Topaloğlu, 1989, s. 55).

Elçin deyimi, "Deyimler (tabirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır." olarak tanımlamaktadır (Elçin, 1986, s. 642).

Gencan deyimi, "Her dilde, kuruluş anlamları, sözcüklerinden düz anlamlarından az çok kaymış olan, kalıplaşmış birçok öbekler ve takımlar vardır. Anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan, açıklanması için derin incelemeler isteyen; incelenmemesi daha doğru olan; yapısını değiştirmeden, çoğu kez başka dile çevrilemeyen bu kalıplaşmış takımlarla söz öbekleri de Türkçenin özelliklerinden sayılır. Bu çeşit takımlara, öbeklere deyim adı verilir." şeklinde tanımlamaktadır (Gencan, 1979, s. 527).

Başkan deyimler için, “Sözcükler bir araya geldikler zaman, tümünün anlamı eğer teker teker sözcüklerin anlamlarından daha başka ise, o zaman böyle bir karışıma ‘deyim’ denilir.” tanımını yapmaktadır (Başkan, 1969, s. 25).

Özön deyimini, “birden fazla kelimenin vücuda getirdiği anlam.” olarak açıklamaktadır (Özön, 1943, s. 20).

Hamidov deyimini, “Türk halkları felsefesinin, dünya ve hayat görüşünün bir ifadesi olan deyimler, ifade edilmesi güç ve anlam yetersizliğine neden olabilecek durumlarda kullanılan kısa, etkili anlatım araçlarıdır.” olarak açıklamaktadır (Hamidov, 2006, s. 22).

Tek bir kelimedenden deyim olmayacağı, deyimlerin en az iki kelimedenden meydana dilbilimcilerin ortak kanısı olmaktadır. Vecihe Hatipoğlu’nun 1964 yılında yaptığı “Kelime Grupları ve Kuralları” adlı çalışmasında deyimlerin en az iki en fazla sekiz kelimedenden meydana gelebileceğini söylemektedir. Deyimi meydana getiren kelimelerin her birinin gerçek anlamından sıyrılarak meydana gelen birleşimde gerçek dışı yeni bir anlam oluşturması gerektiğini vurgulamakta ve bunu da çalışmasında şu sözlerle ifade etmektedir:

Bir tek kelime ise deyim olamaz eğer bir kelimenin anlamı gerçek anlamından kaymışsa, o kelime mecaz anlamında kullanılıyor veya kelimenin anlamı çoğaltılıyor demektir. Çünkü bir kelimenin pek çok gerçek veya mecaz anlamı olabilir. Deyimde ise bir tek kelimenin anlamı dışında kullanılması aranmaz, en az iki kelimenin birlikte kullanılmalarından doğan ortak anlam, gerçek anlam dışında hatta mantık dışındadır. Yoksa bir tek kelimenin mantık dışında kullanılması, çekici bir özellik yaratamaz, belki de anlamın kaybolmasına sebep olur ve tek kelime olduğu için de mantık dışına kayma söz konusu olamaz (s. 221).

Deyimi “Deyimler de bir dilin hazır söz kalıpları olarak dilin anlamsal boyutunun zenginleşmesine katkıda bulunan dil birlikleridir.” (Kenzhalin, 2017, s. 113) olarak açıklayan Kuanyshebek Kenzhalin, Azerbaycan Türkçesinde deyimbilimin frazeologiya/sabit söz birleşmesi olarak geçtiğini ifade etmektedir. Kenzhalin, Azerbaycan Türkçesindeki deyimleri ele alan Zeynalov’ un deyimleri “Deyimler yapı-ses faktörü ile değil, ancak bütün birleşmeyi teşkil eden sözler için ortak olan anlam ve kavram ile temayüz ederler.” şeklinde ifade ettiğini aktarmaktadır (Kenzhalin, 2017, s. 111).

Doğanay deyimini, “Bir yahut daha fazla kelimelerle bir şeyi, durumu bir takım edebî sanatlardan da yararlanarak tasvir eden, belirten ve anlatımı

güzelleştiren, çoğu kendi anlamları dışında kullanılan kalıplaşmış sözlere deyim denir.” olarak tanımlamaktadır (Doğanay, 1971, s. 5).

Birden fazla kelimenin meydana getirdiği anlam olarak deyim tanımlayan Emir, deyimler için ayrıca bir hüküm ifadesi, özel bir his ve fikriyatın tercümesi tabirini kullanmaktadır. Deyimlerde bir hüküm bulunmadığını, genellikle bir durumu bir hali ifade ettiklerini anlatmaktadır. Kökleşmiş ve kalıplaşmış bir durumda bulduklarından kullanım sırasında dikkatli olunması gerektiğini, tek bir kelimesinin dahi karıştırılmasının anlamı değiştireceğini vurgulamaktadır. Deyimlerin bir hikâyesi olduğunu söylemekte ve bu hikâyeleri bilmenin deyimleri anlamamızı kolaylaştıracağını belirtmektedir (Emir, 1977, s. 7).

Suleymanova, Meherremli ve İsmayılov’dan aktardığı bilgilere göre deyimlerin özellikleriyle ilgili olarak; deyimlerin tek bir anlamı karşılması ve bir cümle ögesi olarak kullanılması şeklindedir. Deyimi meydana getiren birimlerin çeviri sırasında anlamlarına tek tek bakarak diğer bir dile çevirmenin mümkün olmadığını, bu sebepten dolayı serbest birleşmeden deyimleri ayırarak, deyimlerin dilbilimin sentaks bölümüne değil leksikoloji bölümüne dâhil edilmesi gerektiğini aktarır (Suleymanova, 2017, s. 207).

Kenzhalin çalışmasında Kırgız araştırmacı Osmonova’nın deyimini, “Deyimler, tamamen veya kısmen kalıplaşarak yeni anlamlar kazanmış unsurlardan oluşan, anlam ve yapı açısından bütünlüğünü ve sabitliğini koruyan sözcük gruplarıdır.” şeklinde tanımladığını aktarmaktadır (Kenzhalin, 2017, s. 111).

Deyimler diğer birçok kalıp ifadelerle birbirine karıştırılmaktadır. Türkçe Sözlük’te ve diğer Atasözleri ve Deyimler sözlüklerinde atasözleri, vecizeler gibi iki ve daha fazla sözcükten oluşan sözcük öbekleriyle karıştırılmaktadır. Bunun başlıca nedeni ise deyim tanımı keskin çizgilerle betimlenmemiş olmasıdır. Deyim üzerine çalışma yapan araştırmacılar ortak bir deyim betimlemesi yapmasalar da genel olarak verilen bilgilerde deyimlerin tek bir kelimedenden oluşmadığı, en az iki sözcükten meydana gelmesi gerektiği, gerçek anlamından az çok farklı olması, kalıplaşmış bir yapıda bulunması, ilgi çekici bir anlatıma sahip olması gibi yargılarda bulunmaktadırlar. Ancak bu veriler deyimlerin diğer sözcük öbekleriyle arasında kesin bir ayırım yapılmasına yetmemektedir. Özellikle “gerçek anlamından az çok farklı olması” açıklamasıyla ne anlatılmak istendiği

anlaşılmamakta ve zihinde muğlak bir izlenim bırakmaktadır. “En az iki sözcükten meydana gelir.” açıklamasıyla da diğer sözcük birleşmelerinden ayırmaya yetmemektedir. Yapısal olarak benzerlik gösteren sözcük öbekleri kullanıldıkları yer ve durumlar bakımından farklılık göstermektedirler. En basit tanımıyla “az sözle çok şey anlatma” sanatı olan deyimler karşıladığı kavramı en kısa biçimde betimlemektedir. Tek başına yargı bildirmeyen deyimler cümle içerisinde görev üstlenmektedirler.

Aksoy, deyimlerin kavram ve biçim özelliklerinden ayrı ayrı bahsetmektedir. Deyimlerin biçim özelliklerinin atasözleriyle benzer yönleri olduğunu ancak kavram özelliklerinde herhangi bir benzer yön olmadığını dile getirmektedir. Aksoy’a göre deyimlerin biçim özellikleri:

- Atasözleri gibi kalıplaşmış sözler olan deyimlerde, onu oluşturan bileşenlerden herhangi birinin yerine başka bir sözcük getirilemez ve deyimlerin sözdizimi bozulamaz. Örneğin “tamtakır kuru (kırmızı) bakır” deyimini yerine “tamtakır kuru altın” denilemez ve “kuru altın tamtakır” olarak sözdizimi değiştirilemez.
- Deyimler, atasözleri gibi az sözle çok şey anlatma işlevi gören kısa ve özlü anlatım içeren yapılardır.
- En az iki sözcüğün birleşiminden oluşan deyimler biçimsel olarak iki kategoride incelenmektedir. Bunlar sözcük öbeği durumundaki deyimler ve tümce durumundaki deyimlerdir. Sözcük öbeği (ağır başlı, içli dışlı) durumundaki deyimler bitişik yazılmazlar. Deyimi oluşturan sözcükler ayrı yazılır. Ünlem şeklinde oluşan deyimler (dilin kurusun!, adam sende!) sözcük öbeği şeklinde oluşmuş deyimler içerisine dahil edilmektedir. Tümce şeklinde oluşmuş (findık kabuğunu doldurmaz, findık kurdu gibi) deyimlerin mastarla sona eren şekilleri (ciğeri yanmak, gözden düşmek) çekime girebildiğinden ve bir tümce kurabileceğinden (Annesini kaybedince ciğeri yandı., Son yaptıklarıyla iyice gözümden düştü.) bu gruba dahil edilmektedir (Aksoy, 1993).
- Aksoy’a göre deyimlerin kavram özellikleri:
- Deyimler, bir kavramı bir durumu ifade etmek için özel bir anlatım yoluna başvurularak elde edilen yapılardır. Deyimler gibi ders verme gibi amacı yoktur ve deyimleri atasözlerinden ayıran en önemli özellik niteliği

taşımaktadır. (“Yiğit meydanda belli olur” atasözü “sözle atıp tutmak kolaydır, asıl marifet, işbaşında kendini göstermektir.”, “At ölür meydan (nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı) kalır” atasözü “yaşarken iyi işler yapmalı, iyi bir ad bırakılmaya çalışılmalıdır.” gibi daha önceden deneyimlenmiş, ders ve öğüt veren anlamlar taşırken, “meydan okumak” deyimini “korkmadığını, çekinmediğini açıkça bildirmek, kavga veya yarışmaya çağırarak”, “meydan vermemek” deyimini “kötü bir durumun gerçekleşmesi için imkân veya zaman bırakmamak” gibi bir durumu anlatmak için dilde hazır bulunan kalıp ifadelerdir.)

- Bir kavramı özel bir kalıp içinde ya da ilgi çekici bir anlatma amacı taşıyan deyimler, amacı ders vermek, yol göstermek, ibret çıkarmak olan atasözlerinden ayrılmaktadır.
- Atasözleri ve deyimleri birbirinden ayırmada özelliklerin tam olarak belirlenmemesinden dolayı birbirlerine karıştırılabilmektedirler. (“Keçiye can kaygısı, kasaba yağ kaygısı.” “bir kişi önemli bir kayıbdan dolayı çırpınıp kıvranırken başka bir kişi bu durumdan ne kadar çok yararlanabileceğini düşünür.” şeklinde yorumlanırsa atasözü, “yaşanılan bir durumu herkesin kendi durumuna göre yoruması” şeklinde yorumlanırsa deyim olarak nitelendirilmektedir.
- Bazı deyimler kendisini meydana getiren bileşimlerden doğan anlam mecazi boyut kazanırken (“Pabucu dama atılmak”, “Mercimeği fırına vermek”), bazılarında gerçek anlamındadır (“Hem suçlu, hem güçlü”, “Dosta düşmana karşı”) (Aksoy, 1993).

Kenzhalin çalışmasında Kırgız araştırmacı Osmonova'nın deyimini, “Deyimler, tamamen veya kısmen kalıplaşarak yeni anlamlar kazanmış unsurlardan oluşan, anlam ve yapı açısından bütünlüğünü ve sabitliğini koruyan sözcük gruplarıdır.” şeklinde açıklamakta ve deyimlerin özellikleri için;

- Hazır biçimde dilde yer almaları,
- Yapı bakımından en az iki sözcükten oluşmaları,
- Bileşenlerinin bir araya gelerek bir bütünü temsil etmesi,
- Sözdiziminin değişmezliği,
- Sözcük türlerinin ve kadrosunun göreceli olması,
- Tercüme sırasında aynı etkiyi hedef dile aktarmanın imkânsız oluşu,

- Canlılık,
- Mecaz sözleri oluşturan sözcükler, eksiksiz bir cümlenin yapısını oluşturarak bir cümle ögesi olması,
- Sözcüklerin temel anlamından sıyrılıp mecaz anlam yüklenmesi gibi diğer araştırmacılarla ortak görüşleri paylaşırken farklı onlardan farklı olarak;
- “Mecaz sözlerin yerine ona eş anlamlı olan sözcüklerin kullanılabilirliği,
- Unsurlardan herhangi birisinin başka sözcüklerle, çoğunlukla yakın anlamlı sözcüklerle değişebilirliği” ifadelerini paylaşmaktadır (Kenzhalin, 2017, s. 111- 112).

“Deyimler Sözlüğü” adlı çalışmasında deyim, en az iki sözcükten oluşan, söyleyeni belli olmayan ve gerçek anlamının dışında yeni bir anlam kazanan kalıplaşmış söz öbekleri olarak tanımlayan Aksakal, deyimlerin temel özelliklerinden; en az iki kelimenin birleşiminden oluşan, yapı olarak cümleye benzeyen, mecazi anlamda kullanılan, genelde mastar şeklinde olup fiil gibi çekimlenen, cümle içerisinde isim, zarf, fiil, ünlem görevlerini üstlenen ve atasözleri gibi halk icadı söz öbekleri olarak bahsetmektedir (Aksakal, 1995).

Gümüştam çalışmasında deyimlerin sınırlarından bahsetmiş ve onları şu şekilde sıralamaktadır:

- Deyimler tek bir kelimeden meydana gelmez, en az temel anlamı dışında kullanılan iki kelimedenden oluşur ve oluşan bu öbekte sözcüklerin temel anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlam meydana getirirler.
- Türkçenin eyleme dayalı bir dil olmasından dolayı dilimizde yer alan deyimlerin büyük bir kısmının mastar grubu içerisinde yer almaktadır.
- Kuruluşu gereği kısa yapılar olan deyimler, bir durumu betimlemek ve bir oluşu anlatmak için cümle şeklinde de kurulabilmektedirler. Bu deyimlerin diğerlerinden farkı yargı bildirmeleri ve ara söz şeklinde kullanılmaları olmaktadır.
- Yalın durumda mastar öbeği olan deyimler tek başına yargı bildirmez, cümle içerisinde kullanıldığında cümlenin bir ögesi olurlar ve cümle içerisinde çekimlenirler.
- Deyimler mahalli özellikler barındırabilirler. Bunun nedeni ise bölgenin münferit özellikleri olmaktadır. Deyimlerin yöresel söyleyişlerle birlikte anlamlarında da farklılıklar meydana gelebilmektedir.

- Deyimler içerisinde günümüzde kullanımdan olmayan eski sözcükle rastlamak mümkündür.
- Bazı deyimler geçmişte yaşanmış olaylardan, halk hikâyelerinden izler taşımaktadır. Bu olaya “anıştırma” adı verilmektedir (Gümüştam, 2012, s. 359- 362).

Deyimleri Diğer Söz Öbeklerinden Ayıran Özellikler

Deyimlerle ilgili çalışma yapan isimlerden biri olan Sinan deyimler ile atasözleri arasında dört fark tespit etmiştir. Sinan’ın tespitleri:

- Deyimler yargı bildirmeyen, bir durumu, olayı ya da varlığı tasvir etmek, açıklamak, ifade etmek amacıyla kullanılan kalıplaşmış söz öbekleridir. Atasözleri ise tecrübe ve gözlem sonucu elde edilen toplumca benimsenen bir yargıyı dile getiren, nasihat vermeyi amaçlayan ve yargı bildiren yapılardır.
- Atasözleri bir yargı taşıyıp aynı zamanda bir öğüt anlamı içerdiğinden deyimlere göre daha sıkı kalıplaşmış yapılardır. Deyimler kullanıldığı cümle içerisinde bağlama göre birden çok kiple çekime girebilirler ve deyimlerde kelimeler başta, ortada ve sonda yer alabilir. Atasözleri ise belli bir kip ve şahıs eki ile kalıplaşmış olduğundan tek bir biçimi bulunmaktadır.
- Millî bir zemine dayanmaları, sanat ve ses özellikleri gibi pek çok ortak özelliği bulunan atasözleri ve deyimlerin, amaçları yönünden ayrıldıkları görülmektedir. Deyimler bir durumu bir kavramı çekici ve hoş bir anlatımla ifade etme amacı güderken, atasözleri yol gösterme, öğüt verme, tecrübe aktarma gibi amaçları gütmektedir.
- Atasözlerinde olumsuz şekilde kalıplaşmış ifadeler yer alırken deyimlerde böyle bir kullanım bulunmamaktadır (Sinan, 2001, s. 22-23).

Gürkan Gümüştam “Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı” adlı çalışmasında deyimler ile diğer söz öbekleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek ve elde ettiği verileri maddeler halinde açıklamaktadır. Gümüştam deyimlerin diğer söz öbeklerinden ayrımıyla ilgili olarak yargıları;

- İlk bakışta birbirine benzeyen söz öbekleri yapı itibariyle birleşik kelimelerden ayrılmaktadırlar. Dilde yer edinmiş olan bazı meslek

terimleri yapı ve şekil itibariyle bazen deyimlere benzemektedir. Ancak anlamsal olarak incelendiğinde ve o söz öbeğinin bir mesleki terim olduğu bilindiğinde ayrımı zor olmamaktadır.

- Argo sözler günlük hayatta bazı toplulukların kullandıkları hoş olamayan ve yazılı dilde kullanılmayan ifadelerdir. Ancak bazı söz öbekleri kullanılan topluluklar tarafından mecazi boyutta anlam kötüleşmesine uğramaktadır. Bazı argo sözler yapısı itibariyle deyimlere benzemekte ancak anlamsal boyutta incelendiğinde hoş anlam taşımayan argo söz öbeklerinden ayrılmaktadırlar.
- Atasözleri ders vermek, yol göstermek gibi amaçlar taşıdığından sözcükler sıklıkla temel anlamlarında kullanılmakta ve bu yönüyle deyimlerden ayrılmaktadır.
- Atasözlerinde ezberi, akılda kalıcılığı artırmak amacıyla bulunan kafiye, deyimlerde de kendini gösterse de atasözlerinde olduğu kadar güçlü değildir.
- Özdeyiş/vecizeler kim tarafından söylendiği belli olan sözlerdir. Deyimler ise anonimdir. Deyimler bu yönüyle vecizelerden ayrılmaktadır.
- Genellikle ders verme, yol gösterme amacı taşıyan ve genellikle geniş zaman ya da emir kipinde kullanılan atasözleri ve vecizeler, buldukları bağlama göre çekimlenebilen deyimlerden bu yönüyle ayrılmaktadır.
- Az sözle çok şey anlatma kaygısı taşıyan deyimler, atasözleri ve vecizeler, deyimlerin soyut bir durumu somutlaştırmak, bir kavramı açıklamak anlamı taşıırken, atasözü ve deyimler gibi yol gösterme amacı taşımazlar.
- Atasözleri ve vecizeler kendi başlarına bir yargı bildirip cümle olma özelliği gösterirken, deyimler bir yargı bildirmez ve cümlenin bir ögesi olurlar.
- Bir dileği veya isteği iletme amacı taşıyan dua ve beddualar bu yönleriyle atasözlerine benzerken, anlatımı daha etkili kılmak ve az sözle çok şey anlatmak isteyen deyimlerden ayrılmaktadır.
- Toplum tarafından alışlagelmiş olan ve belli gün ve durumlarda söylenilmesi gereken kalıplaşmış sözler bir gelenek olarak toplumda yer edinmiştir. Deyimlerin ise kullanılması için belirli bir durum ve zaman

söz konusu değildir, deyimler istenilen durumlarda konuşurun tercihinine göre kullanılan bağlama ve konuya göre şekil alırlar.

- Bir atasözünden esinlenilerek oluşturulmuş, atasözü ile deyim arasında kalan deyimler de nasihat değil bir durumun anlatımı yer almaktadır (Gümüştam, 2012, s. 362- 363).

Çalışmada Azerbaycan Türkçesinden seçilen isim + fiil şeklinde oluşmuş yapılar, Türkiye Türkçesinin deyim özelliklerine göre sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Deyimler, atasözleri gibi yargı bildirmeyen, sözcük değişimine kapalı olan, bir olayı veya bir kavramı kısa ve etkili bir kalıp içinde ilgi çekici bir anlatımla ifade eden, genellikleolumlu anlama sahip, en az iki sözcükten oluşan, farklı çekimlere girebilen ve ayrı yazılan bir dilin zenginliğini gösteren ifadelerdir. Azerbaycan Türkçesinden seçilen isim+ fiil şeklinde oluşmuş yapılar öncelikle şekil daha sonra ise anlamsal olarak incelenmeye tabi tutulmuştur. Çalışmada şekil olarak kısıtlama getirilen (isim+ fiil) deyimler, en az iki sözcükten oluşmuş yapılar olurken, anlamsal olarak incelendiğinde bileşenlerinin anlamından bütünü anlamına ulaşamayan yapılar deyim olarak seçilmiştir.

Yapı Bakımından Deyimler: En az iki sözcükten oluşan deyimler yapı bakımından sınıflandırmaya tabi tutulamayacak kadar fazla değişik şekillerde oluşmuşlardır. Deyimler biçim bakımından tek başına yargı bildirmez, cümle içerisinde görev alırlar. Deyimler yapısal olarak; isim tamlaması şeklinde oluşmuş deyimler (*ayak bağı, kıl payı, imam suyu, sakalın tarağı*), sıfat tamlaması şeklinde oluşmuş deyimler (*soğuk beyinli, ağır başlı*), tamlanan - ad yapısında olan deyimler (*ucu ucuna, günü gününe, eli kulağında*), tamlanan - önad yapısında olan deyimler/ısınat grubu (*gözü aç, sütü bozuk*), ekli ya da eksiz ad - önad yapısında olan deyimler (*anadan doğma, gün görmüş, cana yakın*), biri ya da her ikisi ekli iki addan oluşan deyimler (*el ele, sözüüm ona, deve de kulak*), biri ya da her ikisi ekli iki sıfattan oluşan deyimler (*uzaktan uzağa, inceden inceye, alı al, moru mor*), iki eylemden oluşan deyimler (*oldum bittim, inan olsun, oldu olacak*), eylemlilik grubu deyimler (*postunu çıkarmak, postunu sermek*), bildirme cümlesi biçiminde kurulmuş deyimler (*Dağda ayı dolaşır, boku bize bulaşır.*), soru cümlesi biçiminde kurulmuş deyimler (*Dağları aşıya mı geldin, âleme paşaya mı geldin?, Sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa?*), emir cümlesi biçiminde kurulmuş deyimler (*armut piş, ağzıma düş*), ünlem niteliğindeki deyimler (*Dili kurusun!, Cart kaba kağıt!, Yok*

devenin başı!) şeklinde sınıflandırılmaktadır (bkz. Gümüştam, 2012 ve Aksoy, 1993).

Deyimleri anlamsal derecelerine göre üç başlıkta inceleyen Subaşı Uzun; parçaların anlamlarından bütünü anlamına ulaşılamayan, birleşimlerinden yeni bir anlam doğan yapıları *tam deyim ya da birinci dereceden deyimler*, göndergesel anlamlı ögenin yan anlamlı ögeye bağımlılığından doğan ve deyimi oluşturan bileşenlerden birinin anlamından deyim anlamına ulaşılabilirdiği yapıları *yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler*, deyim bileşenlerinin herbirinin yan anlamlarından deyim anlamına ulaşıldığı yapıları ise *üçüncü dereceden deyimler* olarak nitelendirmektedir (Subaşı Uzun, 1991, s. 34- 36).

Tam deyim ya da birinci dereceden deyimler, deyimi oluşturan sözcüklerin tek tek anlamlarından deyim tüm anlamına ulaşamadığı deyimlerdir. Bu deyimlerin yapısında bulunan göstergelerin göndergesel anlamlarından koparak anlam aktarımı yoluyla özel bir anlama kavuştuğu görülmektedir. Subaşı Uzun, bu deyimlerin deyim anlamıyla deyimlik anlam yapılanması arasında doğrudan ilişki olmayan deyimler olarak nitelendirmektedir. Deyimin yapısında bulunan bileşenler, gerçek anlamlarından bağımsız bütünü yapısına farklı mecazi bir anlam kattığından en güçlü deyim yapısına sahip deyimler olarak nitelendirilmektedirler.

Yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler, genellikle ilk ögenin yan anlamda kullanıldığı, ikinci ögenin ise göndergesel anlamında kullanıldığı deyimlerdir. Bu yapısı itibariyle ikinci dereceden deyimler, deyimlerin temel yapısında bulunan özellikleri bünyesinde barındırmamaktadır. “ağız değiştirmek” deyiminde, “ağız” kelimesi yan anlamda “değiştirmek” kelimesi göndergesel anlamında kullanarak oluşturulduğundan ikinci dereceden deyimler içerisinde değerlendirilmektedir. Bileşenlerinden biri gerçek anlamını koruduğundan bu deyimlerde deyimleşme derecesi zayıflamaktadır.

Üçüncü dereceden deyimler, yapılan deyim tanımlarına uymayan kalıplar taşıyan bu sınıf içerisindeki deyimler deyimleşme derecesinin en zayıf olduğu yapılardır. Deyimi oluşturan bileşenlerin yan anlamlarından deyim anlamına ulaşılabilir. Bu deyimlerin temel anlamlarından bütünü anlamına ulaşılabilirdiğinden Subaşı Uzun bu yapılar için deyimler terimini kullanmaktadır.

Deyimleri tanımlarken kullanılan “ilgi çekici bir anlama sahip olma” , “az çok gerçek anlamına uzak olma”, “kalıplaşmış olma” gibi ifadeler deyim tanımlamak için yeterli olmadığından diğer sözcük birleşmelerinden olan atasözleri, ikilemele, birleşik sözlerle karıştırılmasına neden olmaktadır. Bu sebeple deyim tanımının daha keskin çizgilerle belirlemek gerekmektedir. Deyimler üzerine çalışma yapan araştırmacılar bu tanımları benimsediklerinden bazı ikileme, birleşik sözcük ve atasözleri gibi yapıları da deyim olarak nitelendirmiş ve çalışmalarında bu yapıları yer vermişlerdir. Çalışmada her kalıp ifadenin deyim olmadığı görüşü kabul edilmiş, “az çok gerçek anlamından uzak olma” tanımı deyimleri tanımlamada yetersiz kaldığı görüldüğünden seçilen deyimlerin “gerçek anlamlarından tamamen uzaklaşarak mecazi anlam kazanması” tanımını benimsenmiştir.

1.4.EŞDEĞERLİK

Mustafa Uğurlu eşdeğerliği, hedef anlaşma birliğindeki bir kelimenin kavram alanının birbirlerine “eş değer” veya “denk” olma durumu; bir başka deyişle birbiriyle “örtüşmesi” anlamına geldiğini söylemektedir. (Uğurlu, 2012, s. 218). Kaynak anlaşma birliğinde bir kelimenin, hedef anlaşma birliğinde bir kelimeyle bütünüyle, yani ses, düz anlam, çağrışım, metin türüne uygunluk, kullanım şekli vb. yönlerden örtüşmesi, eşdeğer olması durumudur (Uğurlu, 2012). Ancak tam eşdeğerlik çok rastlanılan bir durum değildir. Çünkü iki ayrı anlaşma birliğindeki sözcüklerin sözlükteki karşılıklarının tamamen aynı olması şaşırtıcı bir durumdur. Farklı iki kola ayrılıp farklı kültürden etkilenen dillerde ise bu durumla karşılaşmak ise bazen şaşırtıcı olmaktadır. Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi sözlükleri taramasında oldukça fazla sözcüğün tam eşdeğer olduğunu toplanan verilerle ispatlamak mümkündür. Bu durum iki lehçenin Oğuz Türkçesinden ayrılan iki ayrı kol olduğunu, sadece zamanla coğrafi, siyasi ve kültürel nedenlerle küçük farklılıklar olduğunu göstermektedir. Ancak bazı kelimeler hatta çalışmanın bir diğer unsuru olan deyimlerin sözlüksel karşılıkları birebir örtüşmektedir.

Resulov, eş değer (İng. Equivalent) sözcüğünün, Türkçeye Arapçadan gelen “muadil” kelimesinin karşılığı olduğunu “değer yönünden birbirine eşit, denk olan” demek olduğunu; yalancı eş değerlerin ise, sözde eş değer olup, gerçekte eş değer olmayan kelimeler olduğunu söyler (Resulov, 1995, s. 916).

Dil tökmək (Az.), dil (diller) dökmək (Ttü.)

(Az.): şirin sözlərlə yola getməyə, razı salmağa, yaxud başını tovlamağa çalışmaq.

(Ttü.): kandırmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek.

Azərbaycan Türkçesinde “dil tökmək” olaraq yer alan deyimın Türkiye Türkçesinde eşdeğeri “dil (diller) dökmək” olaraq yer almaktadır. Tam eşdeğerliğin tanımında da yer aldığı gibi yazılışları da anlamları da aynıdır. Azərbaycan Türkçesinde “tökmək” sesinin Türkiye Türkçesinde “dökmək” şeklinde yer almakta, bu durum ise lehçelerarası ses farklılıklarından (t<d) kaynaklanmaktadır. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügati’nda “şirin sözlərlə yola getməyə, razı salmağa, yaxud başını tovlamağa çalışmaq.” şeklinde, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ise “kandırmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek.” olarak betimlenmektedir. Ses, yapı ve kavram alanı bakımından örtüşən bu deyimler tam eşdeğer deyimlerdir.

Gözü dumanlanmaq (Az.), gözü dumanlanmak (Ttü.)

(Az.): hirsindən, qəzəbindən gözü heç bir şey görməmək.

(Ttü.): öfkeden gözü hiçbir şey görmez duruma gelmek.

Azərbaycan Türkçesinde yer alan “gözü dumanlanmaq” deyimi Türkiye Türkçesinde eşdeğeri “gözü dumanlanmak” olmaktadır. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügati’nde “hirsindən, qəzəbindən gözü heç bir şey görməmək.” şeklinde, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ve Güncel Türkçe Sözlük’te “öfkeden gözü hiçbir şey görmez duruma gelmek.” olarak betimlenmektedir. Bu yapılar ses, anlam, kavram alanı, çağrışım gibi yönlerden örtüşmekte olduklarından tam eşdeğerlik için örnek oluşturmaktadırlar.

İşini bitirmək (Az.), (birinin) işini bitirmək (Ttü.)

(Az.): məc. – öldürmək.

(Ttü.): argo öldürmək.

Azərbaycan Türkçesinde yer alan “işini bitirmək” deyimi Türkiye Türkçesinde eşdeğeri “(birinin) işini bitirmək” olmaktadır. Azərbaycan Dilinin

İzahlı Lügati'nde "məc. – öldürmek." şeklinde, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ve Güncel Türkçe Sözlük'te "argo öldürmek." olarak betimlenmektedir. Bu yapılar ses, anlam, kavram alanı, çağrışım gibi yönlerden örtüşmekte olduklarından tam eşdeğerlik için örnek oluşturmaktadırlar.

Akşit Göktürk "Dillerin Dili" adlı kitabında çeviri üzerinde oldukça detaylı bir şekilde durmaktadır. Çeviride en çok sözü edilen ve son dönem çeviri ile ilgili yapılan incelemelerde "eşdeğerlilik" ve "yeterlilik" kavramlarına sıklıkla yer verildiğine değinmektedir. Bu iki kavramın tek belirli yönlerinin asıl metinle çeviri metninin değişik öğelerinin karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğu söylenmektedir. Çevirinin bu iki kavram olmadan yapılamayacağını kaydetmektedir. Eşdeğer kavramının iyi bilinmesi durumunda çeviri sürecindeki işlemlerin daha kolay olacağını, aksi halde hataya düşüleceğini söylemektedir. Göktürk Güttinger'in yaptığı eşdeğerliğin tanımını "özgün metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metnin de çeviri dili okurunda uyandırabilmesi" şeklinde vermiş ve bunun eşdeğerliğin en ilginç tanımlarından birisi olarak yorumlamıştır. Güttinger'in eşdeğerlikle ilgili yorumundan yola çıkarak İngilizce "To jump out of the frying pan into the fire" deyimini düz anlamıyla Türkçeye çevirdiğimizde "tavadan ateşe atlamak" anlamına geldiğini ancak uyandırdığı etki bakımından bilginin doğru bir şekilde aktarılması için Türkçedeki "Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak" deyimiyile bir oranda aktarılabilceğini söylemektedir (Göktürk, 1994, s. 60).

"Eşdeğerlilik kavramı nerden geliyor?" sorusunu kendilerine soran Katharina Reiss ve Hans J. Vermeer, araştırdıkları kavramın kökeninin bilinmesinin konuya bir bütünlük, bir açıklık getireceğine inanmaktadırlar. Eşdeğerlik kuramının mantıktan geldiği ileri sürülmüş ve günümüzde çeviriyi göstergebilimsel bir olgu, kültürlerarası etkileşim aracı olarak benimsemiş olan kuramcılardan Gideon Toury, bir metnin belirleyici temel birimini "metinbirim" değil "mantıkbirim" olduğunu söyleyerek mantıkçı görüşü desteklemektedir. W. Wilss eşdeğerliğin matematikten doğduğunu, iki ayrı dizgede yer alan öğelerin arasında var olan karşılıklı ilişkilerden bahsetmektedir. Bunu da şu şekilde savunmaktadır: "Nasıl matematik denklemlerde, eşitlik bağıntısının iki yanındaki öğeler birbirleriyle yer değiştirebilirlerse, çeviride de bu nitelikte bir $x=y$ ilişkisi olanaklıdır." Göktürk, W. Wilss'in bu görüşünü bir bilgisayar çevirisi için geçerli

olabileceğini ancak insan çevirisi için mümkün olamayacağı yönünde eleştirmektedir. Reiss ile Vermeer eşdeğerliği elektrik devresiyle ilişkilendirerek şu şekilde açıklar: “İki dalgalı akımın, değişik yapılı ayrı devreler oluşturmakla birlikte, her frekansta aynı elektrik etkisini taşımaları, bunu açığa vurmaları, eşdeğerlilik” . "Değişik yapılı ayrı devreler" diyerek kaynak dil ile çeviri dildeki tarihi ve kültürel koşulları, “Aynı elektrik etkisi" ile özgün ve çeviri metinde benzer olması gereken yönleri, "devre" terimi ile çevirideki bütünlük, dönüşümlülüğü anlatmaya çalışmaktadır. Koller, eşdeğerliliği kendi aralarında birbiriyle de ilişkili olabilecek beş temel düzeyde ele almakta, bu düzeylerin bir metin çevirisinde hem metin ötesi hem de metin içi etkileşimlerin bütününe kapsadığını anlatmaktadır. Bu düzeyler; Düzanlamsal eşdeğerlilik, yananlamsal eşdeğerlilik, metin türü gelenekleriyle ilgili eşdeğerlilik, dil-kullanımsal eşdeğerlilik, biçimsel eşdeğerlilik'tir (Göktürk, 1994, s. 64, 66).

1.4.1. Düzanlamsal Eşdeğerlilik

Göktürk'ün Koller'den aktarımıyla düzanlamsal eşdeğerlilik, çevrilen metnin nesnel konusu ve metin dışı göndergesel anlamı demektir. "değişmez içerik" ya da "içerik düzeyindeki değişmezlik" kavramları düzanlamsal eşdeğerlilikle ilgili olup çeviri araştırmaları sırasında sıkça karşılaşılan terimlerdir. Göktürk bunu kitabında birkaç örnekle açıklamaktadır. Örneklerinden biri; Almanca “Rauchen verboten”, İngilizce “No smoking”, Türkçe “Sigara içilmez” sözceleridir (Göktürk, 1994, s. 66,67). Düzanlamsal eşdeğerlilik, kaynak dilden hedef dile yapılan çeviri sırasında anlamının ve göndergesel anlamının doğrudan doğruya aynı etkiyle aktarılması durumudur. Bu durum sözcük, dizi, tümce, metin düzeylerinde de kendini gösterebilmektedir.

1.4.2. Yananlamsal Eşdeğerlilik

Göktürk'ün Koller'den aktarımıyla yananlamsal eşdeğerliliğin, Sözcük, dizim, tümce ve bütün yönünden özgün bir dilsel yapı gösteren metinler için söz konusu olabileceğini vurgulamaktadır. Metni oluştururken yazarlar, dil öğelerini, dil dizgesi içerisinde benzer unsurlar arasından kendi keyfi kullanımlarına göre düzenlemektedirler. Seçtiği biçimde kullandığı dilin yöresel ağız özellikleri, diğer dünya dilleriyle ilişkisi, metindeki kullandığı sözcüklerin doğal diliyle olan ilişkisi vb. gibi çeviri araştırmasıyla pek çok durum bu eşdeğerliğin içinde yer almaktadır. Yananlamsal eşdeğerlilikte sözcük birimlerinin düz anlamlarıyla değil, işlevlerinin

yöneldiği yan anlamlarıyla beraber aktarılması gerekliliği üzerinde durulur. Göktürk yananlamsal eşdeğerlilik için birkaç örnek vermiştir. Bunlardan bir tanesi de “yemek” sözcüğü ile yapılmış olan yananlamsal eşdeğerlilik. “yemek” sözcüğünün “beslenmek, karın doyurmak, atıştırmak, gövdeye indirmek, tıkmak, ziftlenmek” şeklinde pek çok eş anlamı karşımıza çıkabilmektedir. Metin içerisinde bunlardan herhangi bir tanesinin karşımıza çıktığını varsaydığımızda ve bunu Almanca’ya "essen", İngilizce’ye "to eat" sözcükleriyle aktardığımızda bu çevirinin etkisinin bizim dilimizdeki gibi etki yaratmayacağını söylemektedir. Kaynak metinde yazarın metni oluştururken gösterdiği biçimsel özenin çeviri sırasında hedef dildeki çağrışımsal anlamlarla sağlanmasının metnin işlevsel özelliği için önemli olduğunu söylemektedir. Bir yazarın eserini oluştururken gündelik dilin bilgiç, yapmacık, kaba ve argo yanlarını, bazen de değişik meslek gruplarının jargonlarını hatta ülkesinde kullanılan yöresel ağız özelliklerine eserinde yer verdiğini görmek mümkündür. Hatta bunların yanında hiç işitilmemiş yepyeni sözcükler üretilip kullanılabilir. Bu sebeple çeviri yapan kişinin bir dildeki sözcüklerin anlam alanları ile düz-anlam-yananlam ilişkilerini iyice kavraması ve dili etkileyebilecek diğer bütün etkenleri incelemesi gerektiğini söylemektedir (Göktürk,1994, s. 69).

1.4.3. Metin Türü Gelenekleriyle İlgili Eşdeğerlilik

Bir dil içinde oluşturulmuş sözleşmeler, iş yazışmaları, ilaç tanıtım kağıtları, kullanım kılavuzu gibi metinlerin belli söz dizimsel ve sözcüksel kalıplarının olduğu ve bu tür metinlerin çevirisinin kaynak, dile benzer kuralları ve gelenekleri çerçevesinde yapılması gerektiğini anlatmaktadır. Edebi metinlerde ise bu tür eşdeğerliklerin gözden kaçırılmaması gerektiğini söylemektedir. Örneğin bir mektup çevirisinde amaç okurun mektup için alışmış olduğu kuralara uygun bir şekilde çevirmektir. Bu tarz eşdeğerlilik örnekleri için duruşma tutanakları, mektuplar, yemek tarifleri, dilekçeler şeklinde olabilmektedir. Göktürk’ün konuyla ilgili kitabında verdiği örneklerden birisi de Lewis Carroll’un “Alice Harikalar Diyarında” adlı kitabındandır. Bu örnekte;

“Alice's Right Foot, Esq.

Hearthrug,

near the Fender,

(with Alice's love)” şeklindedir.

Alice Harikalar Diyarında'dan alınan bu parçayı olduğu gibi düz anlamıyla Türkçeye çevirdiğimizde;

“Alice'in Sayın Bay Sağ-Ayağı

Yaygı

Küllüğün yanı

(Alice'in sevgileriyle).” şeklindedir.

Düz anlamıyla yapılan bu çeviri Türkçe okur tarafından saçma ve gülünç bulunabilir, çünkü İngilizce asıllı metinde aktarılmak istenen anlam bu değildi. Boyu uzayan Alice'in başı ile ayağı arasında fark olunca kendi ayağına mektup yazmak ister ve ona bir ayakkabı alıp yollayacağını yazar. Kısaca özetlemek gerekirse bu metinde olduğu gibi gülümseme ve saçma anlamlara yol açmamak adına bu tür eşdizimliliklere dikkat edilmesi gereği üzerinde durulmaktadır (Göktürk,1994, s. 73, 74).

1.4.4.Dil-kullanımsal Eşdeğerlilik

Bir dil ya da kültüre özgü özelliklerin kaynak dilden hedef dile aktarımı sırasında seslendiği okur kitlesinin anlayabileceği şekilde yapılan bir eşdeğerlik türü olarak açıklanmaktadır. Göktürk, E. A. Nida'nın çeviri araştırmasında özellikle bu eşdeğerlilikten bahsettiğini söylemektedir. Burada amacın okurun dilsel davranış özellikleri ve dil kullanımı göz önünde tutulmasıdır. Bu eşdizim türüne ise Göktürk'ün verdiği örneklerden biri; İngilizce bir romanda ayaküstü karın doyurmak için sokaklarda satılan bir yiyecek olan “fish and chips” deyimini Türkçeye tercüme ettiğimizde “balıkla patates tava, balıkla cips, balık ekmek” şeklinde anlamsal açıdan doğru olsa da karşıladığı kavram kullanımsal işlevsellik açısından yetersiz kalmakta ancak “ köfte ekmek” şeklinde tercüme edildiğinde iletişimsel ve kullanımsal eşdeğeri olan karşılığını bulmaktadır (Göktürk, 1994, s. 75- 76).

1.4.5.Biçimsel Eşdeğerlilik

Biçimsel eşdeğerlilik Göktürk'e göre, çevrilecek olan metnin iletişimsel özelliklerinin değil, biçim ve kendine özgü özelliklerini benzer bir estetik etkiyle aktarma çabasıdır. Metin içerisinde yer alan deyimler, kelime oyunları, kafiye, ölçü, imgeler, eğretilemeler gibi kullanımların bu tür eşdeğerlilik içinde yer aldığını aktarır. Özgün bir anlatım ve çok kurallı bir yapıya sahip olan şiirlerde söylem ve

biçem yönünden benzerini oluşturmak bu duruma verilebilecek en güzel örneği teşkil etmektedir. Düz yazı çevirilerinde ise dilin özel ve etkili kullanıldığı metinlerde de aynı durum çevirmeni zor duruma düşürebilmektedir (Göktürk, 1994, s. 77).

Biçemsel eşdeğerlilik nitelik bakımından çeviri aşamasında karmaşıklık yaratabilir. Ancak biçemsel eşdeğerlilik sadece edebi metnin biçimsel anlamda eşdeğerliğinin korunması demek değildir. Başarılı bir çevirme işlemi olabilmesi için çeviri yapan kişinin hangi tür metin olursa olsun nerede hangi eşdeğerliliği kullanacağını iyi tespit etmesi gereklidir. Çeviride önemli olan da bütün olarak ele alınan metnin neresinde hangi tür eşdeğerliliğin kullanılacağını belirleyebilmektir (Göktürk, 1994, s. 85).

1.4.6.Yeterlilik

Yeterlilik, metindeki bilginin amacı ve okur topluluğunun düzeyi gözetilerek aktarımda dilin kolay anlaşılır olması demektir. Nesnel bilgi taşıyan metinler için yeterlilik sağlam bir ölçüt olabilirken, sanatsal metinler için aynı şey söz konusu değildir. Bilimsel alanlar olan tarih, coğrafya, biyoloji, kimya, fizik vs. metinleri içerdiği bilgi bakımından yeteri kadar doğru aktarıldığında başarılı bir aktarım yapılmış kabul edilir. Sanatsal metinlerde ise büyükler için yazılmış olan hacimli romanların özetlenerek çocukların seviyesine göre düzenlenmesi tam olarak yeterliliğe konu olmaktadır. Sanatsal metinlerin içeriğinin yeterli bir şekilde tercüme edilip aktarılması, sanatsallığın karmaşık eşdeğerli yapısının aktarımından daha fazla önem arz etmektedir. Dilden dile aktarımı zor olan şiir çevirilerinin düz yazıya çevrilmesinde bu durumdan yararlanılmakta ve eşdeğerliliğin sağlanamadığı durumlarda kullanılmaktadır (Göktürk, 1994, s. 85, 86).

1.5. YALANCI EŞDEĞERLİK

Uğurlu yalancı eşdeğerliği, “kaynak anlaşma birliğindeki bir kelimenin, ses ve yapı veya sadece ses bakımından aynı olan veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği kolayca bilinen, yani benzer şeklinin, hedef lehçede bulunması; ancak bu iki kelimenin kavram alanlarının birbirine eşdeğer olmaması durumu” olarak tanımlamıştır (Uğurlu, 2012, s. 218). Mustafa Uğurlu yalancı eşdeğerliği “ tam yalancı eşdeğerlik” ve “kısmı yalancı eşdeğerlik” olmak üzere ikiye ayırarak incelemiştir (2011, s. 1881-1882).

Resulov ise “Sözde eşdeğer olup gerçekte eşdeğer olmayan kelimelerdir. Çeviri biliminde ‘yalancı eşdeğer’ terimi ile kaynak dildeki bir kelimeyle amaç dildeki bir kelimenin köken, yazılış ve söylenişlerinin aynı, anlamlarının ayrı olması durumu” olarak açıklamaktadır. Resulov kelimelerin aynı kökten olmasa dahi aynı göstereni ifade ettikleri durumlarda da yalancı eşdeğer olarak gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır (Resulov, 1995, s. 916, 917).

Yalancı eşdeğerlik için “yalancı eş değerler”, “sahte karşılıklar”, “sözde denkteşler” ve “aldatıcı kelimeler”, “sahte tanış”, “biçimdeş sözcükler”, “biçimsel eşteş” gibi terimler de kullanılmıştır (Tokat, 2017, s. 87).

Sultanzade yalancı eşdeğerlik için, “diller arası benzeşim” ifadesini kullanarak, şekil ve köken bakımından aynı olup anlamca farklı olan her sözcüğün yalancı eşdeğer olamayacağını savunmaktadır (Sultanzade, 2010, s. 53).

Karadoğan, kelimeler arasındaki eşdeğerliğin akraba diller arasında olabileceği gibi akraba olmayan farklı kökenli diller arasında da olabileceğini vurgulamaktadır. İki farklı dil birliğinde aynı kökten gelen ya da aynı kökten geldiği düşünülen kelimelerin farklı anlamlar taşıdıkları gözlenebilmekte ve bu durumda olan kelimelere yalancı eşdeğer denilmektedir ve daha çok akraba olan dillerde rastlanılmaktadır (Karadoğan, 2011, s. 222).

Delice, yalancı eşdeğerlilik için bir dilin ayrı gelişen iki ayrı lehçesinde yer alan bir kelimenin yazılış ve söylenişlerinin aynı ancak anlamlarının farklı olduğu durumlar tanımını yapmaktadır (Delice, 2013, s. 131).

Demir, hedef lehçe ve kaynak lehçede ilk bakışta aynı gibi görünen ancak aktarım sırasında yanlışlıklara sebep olan “yalancı eş anlamlı kelimeler” olarak nitelendirmektedir (Demir, 1997).

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesindeki yalancı eş değerleri inceleyen Suzan Tokatlı bu yapılar için “eş sesli” ifadesini kullanarak, aktarımda hataya düşülmemesi için lehçeler arası sözlükler hazırlanmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır (Tokatlı, 2004).

Ortak kaynaktan ortaya çıkan Türk lehçeleri, kendi aralarında meydana gelen göçler, kültürel etkileşimler, dinsel etkiler, siyasi olaylar ve yabancı etkiler lehçeler arasında benzer yönler olduğu kadar farklı unsurların da meydana çıkmasına neden olmuştur. Resulov da Türkçenin lehçeleri arasında yalancı

eşdeğerlerin oluşmasını; Türkçenin tarihi gelişimine bağlı olarak lehçe gruplarına ve bunların alt kollara ayrılması, Türk topluluklarının tarihi ve yakın dönemlerde olduğu gibi günümüzde de farklı siyasi birlikler içerisinde yer almaları, çok geniş bir coğrafyaya yayılmanın getirmiş olduğu sonuç olarak ortak bir kültürün paylaşılmaması, farklı dil, din ve kültürlerle ilişki kurulmuş olması, dilin kendi iç gelişmesi, ortak alıntı sözcüklerin farklı kavramlara karşılık kullanılması ve yazı dillerinin bu şekilde oluşturulması, ortak ana dildeki sözcüklerin her lehçede yazı diline girmemesinin sonucu olarak sözcüklerin konuşma dilinde kalması ve sözcüklerin temel anlamından farklı kullanılmaya başlanması gibi nedenlere bağlamaktadır (Resulov, 1995, s. 917- 918).

Direkçi ve Gülmez, “Güney Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler” adlı çalışmalarında, ” ‘Dolu’ hem bir yağış biçiminin adı hem de boş’un zıt anlamlısıdır. Bu durumda “dolu” kelimesinin anlamını onun cümle içindeki konumu ve kullanımı tayin edecektir.” örneğini vererek eşdeğerliliğin sadece iki farklı anlaşma birliğinde değil aynı dil içinde de meydana gelebileceğini ifade ederler.

Bu çalışma gibi yalancı eşdeğerlik üzerine bir çalışma yapan Delice, çalışmasında araştırmacıyı yanıltan ve ya farklı kökten gelen bütün dil göstergelerinin tespit edilmesi gereği üzerinde durmaktadır. Delice çalışmasında Saussure’ün “dil bir sözcük listesi değil bir gösterge dizgesidir “ ifadesinden hareket etmektedir. Saussure gösteren teriminin insanın kulağıyla duyduğu [ç.i.ç.e.k] sesi, gözleriyle gördüğü “çiçek” yazısı olduğunu anlatmaya çalışır. Gösterilen terimiyle de insanın zekâsı ve deneyimleri sonucu elde ettiği bilgiler ışığında kulağıyla duyduğu [ç.i.ç.e.k]’i ya da gözüyle gördüğü “çiçek”i zihninde beliren kavram olduğunu anlatmaktadır. Delice, bir dilin anlaşılabilmesi için Saussure’ün bu kuramının bilinmesinin gerekli olduğunu söylemektedir. Bu kuramın bilinmesiyle iki ayrı dilin gösterenleri ile aynı kökten gelen iki lehçenin gösterenlerinin değerlendirilmesinin farklı olduğunu savunmaktadır. Farklı kaynaklara sahip iki dili araştıran bir kişi, kaynak dilden hedef dile aktarım yaparken gösterenleri ön bir kabulle zihninde anlamlı hale getirirken, aynı kökten gelen lehçe çalışması yapan bir kişi için durum biraz daha farklıdır. Lehçe çalışmasında araştırmacı kendi lehçesine ait gösterenleri hedef lehçeyle eşleştirerek dil göstergelerinin yanlış değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Yani gösteren

zihninde daha önceden kayıtlı olduğu için hedef lehçedeki eşdeğeriyle çelişkiye düşmektedir. Çalışmasını Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi üzerine yapan Delice, aynı grupta yer alan lehçeler arasında bu gibi hatalara çok düştüğünü söylemektedir (Delice, 2013, s. 132).

Azerbaycan Türkçesinde “göz qoymaq (yetirmək)” deyiminin ses ve yapı bakımından Türkiye Türkçesindeki eşdeğeri “göz koymak” deyimidir. Ancak bu deyimler anlamsal olarak incelendiğinde kavram alanlarının hiç örtüşmediği görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde “1) hiss etdirmədən diqqətlə baxmaq, fikir vermək, müşahidə etmək. 2) nəzarət etmək, baxmaq.” anlamına gelen deyim Türkiye Türkçesinde “bir kimseyi veya bir şeyi ele geçirmeyi istemek” anlamına gelmektedir. “Qoltuğa girmək” deyimi ise Azerbaycan Türkçesinde “1) gəzə bilməyən və ya xəstə bir adamın yeriməsinə kömək etmək, onu ayağa qaldırmaq; 2) sıxılmaq, özünü gizləmək, ortaya çıxmamaq, küncbucağa qısılmaq.” anlamlarına gelirken, Türkiye Türkçesinde “evlenmek” anlamına gelmektedir. Ses ve yapı bakımından örtüşen bu deyimler tamamen farklı anlamlar taşıdığından kavram alanları hiç örtüşmemekte ve tam yalancı eşdeğerlik için örnek teşkil etmektedirler.

1.5.1. Tam Yalancı Eşdeğerlik

Uğurlu tam yalancı eşdeğerliği, “ses ve yapı bakımından aynı veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği bilinen, ancak kavram alanları bakımından hiç örtüşmeyen kelimelerdir.” şeklinde açıklamaktadır. (Uğurlu, 2004, s. 27) Diğer bir çalışmasında ise “kaynak metinde geçen bir kelimenin, hedef okur kümesinin dilinde de aynen veya dönüştürülebilir şekilde bulunması; ancak her iki kelimenin kavram alanlarının birbirini hiç örtmemesi veya karşılamaması durumu” olarak açıklamaktadır. Ayrıca tam yalancı eşdeğerlik için “kavram alanı hiç örtüşmeyenler” de demektedir (Uğurlu, 2011, s. 1881).

Karadoğan ise “ aynı kaynaktan gelen veya aynı kaynaktan geldikleri düşünülen ve anlamları hiç örtüşmeyen kelimelerdir” şeklinde açıklamaktadır (Karadoğan, 2004, s. 112).

Resulov ise tam yalancı eşdeğerlik yerine “salt yalancı eş değerler” terimini kullanmayı tercih etmiştir (Resulov, 1995, s. 921).

Zal, aynı kaynaktan geldikleri bilinen ancak anlam alanları hiç örtüşmeyen kelimeler için tam yalancı eşdeğer veya anlam alanları hiç örtüşmeyen kelimeler terimlerini kullanmaktadır (Zal, 2009, s. 439).

Tam yalancı eş değerlik terimi İngilizcede “completely false friends”, “total false friends”, “absolute false friends”; Almancada “unehrliche (absolute) falsche freunde”; Fransızcada “faux-ami complets”, “faux-amis absolus”, “faux-amis stricts” gibi terimlerle adlandırılmaktadır (Aktaş, 2015, s. 6).

Yıldız tam yalancı eşdeğerliği (2009),

İngilizce kaynaklarda “completely false friends” [Mc.] veya “total false friends” şeklinde adlandırılan kavram için “ses ve yapı bakımından aynı kaynaktan geldiği bilinen ve ortak bir anlam alanı içinde olmasına rağmen aralarında anlam farklılıkları bulunan kelimeler” tanımını yapmak ve böylelikle “sesteş yalancı eş değer kelimeler” tam yalancı eş değer kelimelerden ayırmak tasnif açısından daha doğru olacaktır. Öyle ki bu kelimeler bazı ses değişikliklerine uğrasa bile aynı köke bağlı olup aynı kavram alanı içerisinde yer alırlar. Bu duruma birçok Türk lehçesinde bulunan “ece” kelimesi örnek gösterilebilir. “akrabalık” kavram alanı içinde yer alan “ece” kelimesi kullanıldığı bölgeye bağlı olarak; lehçe ve ağızlarda “baba, amca, kadın, abla, ana, kız kardeş ya da hala” anlamlarına gelerek tam yalancı eş değer kelime olabilmektedir. (s. 614, 615).

Boğaz olmaq (Az.), boğaz olmak (Ttü.)

(Az.): məh. – Borclu olmaq.

(Ttü.): 1. boğazı ağrımak 2. imrenmekten boğazı şişmek

Azerbaycan Türkçesinde “boğaz olmaq” deyiminin Türkiye Türkçesinde eşdeğeri “boğaz olmak”tır. Ses ve şekil bakımından örtüşen bu deyimler, anlamsal olarak incelendiğinde, Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati’nda “Borclu olmaq.”, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ve Güncel Türkçesi Sözlük’te “1. boğazı ağrımak 2. imrenmekten boğazı şişmek” olarak betimlenmekte ve birbirlerinden tamamen farklı anlamlar taşımaktadırlar. Tam yalancı eşdeğerlik, ses ve yapı bakımından aynı kaynaktan beslenen ancak anlamları tamamen farklı olup hiç örtüşmeyen yapılar olduğundan bu deyimler tam yalancı eşdeğer deyimlere örnek teşkil etmektedirler.

Əl bağlamaq (Az.), el bağlamak (Ttü.)

(Az.): hazır durmaq.

(Ttü.): 1. saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak
2. namaza durmak

Azerbaycan Türkçesinde “Əl bağlamaq” deyiminin Türkiye Türkçesinde eşdeğeri “el bağlamak”tır. Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı’nda “hazır durmaq.” şeklinde, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ve Güncel Türkçesi Sözlük’te “1. saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak 2. namaza durmak” olarak betimlenerek birbirlerinden tamamen farklı anlamlar taşıdıkları görülmektedir. Ses ve şekil bakımından aynı olan bu deyimler anlamsal olarak incelendiğinde kavram alanları hiç örtüşmediğinden tam yalancı eşdeğer deyimler olarak değerlendirilmektedir.

Baş qoşmaq (Az.), baş koşmak (Ttü.)

(Az.): 1) fikir vermək, əhəmiyyət vermək, maraqlanmaq. 2) məşğul olmaq, bir işə girişmək, özünü soxmaq, müdaxilə etmək, qarışmaq. 3) sataşmaq, öcəşmək.

(Ttü.): bir işi başarmak için çalışmak.

Azerbaycan Türkçesinde “baş qoşmaq” deyiminin Türkiye Türkçesinde eşdeğeri “baş koşmak”tır. Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı’nda “fikir vermək, əhəmiyyət vermək, maraqlanmaq. 2) məşğul olmaq, bir işə girişmək, özünü soxmaq, müdaxilə etmək, qarışmaq. 3) sataşmaq, öcəşmək.” şeklinde, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ve Güncel Türkçesi Sözlük’te “bir işi başarmak için çalışmak.” olarak betimlenerek birbirlerinden tamamen farklı anlamlar taşıdıkları görülmektedir. Ses ve şekil bakımından aynı olan bu deyimler anlamsal olarak incelendiğinde kavram alanları hiç örtüşmediğinden tam yalancı eşdeğer deyimler olarak değerlendirilmektedir.

1.5.2.Kısmi Yalancı Eş Değerlik

Uğurlu kısmi yalancı eşdeğerliği, “kaynak metinde geçen bir kelimenin, hedef okur kümesinin dilinde de aynen veya dönüştürülebilen şekilde bulunması; ancak her iki kelimenin kavram alanlarının birbirini bütünüyle örtmemesi veya her bağlamda karşılamaması durumu” şeklinde ifade etmektedir. Kısmi yalancı eşdeğerlik için ayrıca “kavram alanları tam örtüşmeyenler” ifadesini de kullanmaktadır (Uğurlu, 2011, s. 1882).

Karadoğan kısmi yalancı eş değerlik için, kaynak lehçedeki bir kelimenin ses ve yapı bakımından aynı olan veya lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen şeklinin hedef lehçede bulunması; ancak bu iki

kelimenin anlam alanlarının tam olarak değil de kısmi oranda örtüşmesi açıklamasını yapmaktadır (Karadoğan, 2004, s. 104).

Zal kısmî / yarım yalancı eşdeğerliği, kaynak lehçede yer alan bir kelimenin lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği bilinen, ses ve yapı bakımından aynı olan ancak anlamlarının tam olarak değil de kısmen örtüştüğü durumlar olarak değerlendirmektedir (Zal, 2009, s. 438).

Kısmi yalancı eş değerlik terimi İngilizcede “partial false friends”, Almancada “halbhehrliche (partielle) falsche freunde”, Fransızcada ise “faux-amis partiels”, “semi faux-amis”, “en anglais semi-false friends” gibi terimlerle adlandırılmaktadır (Aktaş, 2015, s. 7).

Uğurlu (2012) çalışmasında kabul edilebilir eşdeğerlikten bahsetmiştir ancak kabul edilebilir eşdeğerlik alanda genel kabul olarak kısmi yalancı eşdeğerlilik olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada kabul edilebilir eşdeğerlilik terimi yerine kısmi yalancı eşdeğerlik terimi kullanılmış ve örnekler bu başlık altında verilmiştir.

Boy atmaq (Az.), boy atmak (Ttü.)

(Az.): 1) uzanmaq, böyümək, inkişaf etmək. 2) məc. İnkişaf etmək, tərəqqi etmək, irəliləmək, təcrübə qazanmaq, bərkimək, bişmək.

(Ttü.): boyu uzamak, boylanmaq, gelişmek.

Azerbaycan Türkçesinde yer alan “boy atmaq” deyiminin Türkiye Türkçesindeki eşdeğeri “boy atmak”tır. Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı’nda “1) uzanmaq, böyümək, inkişaf etmək. 2) məc. İnkişaf etmək, tərəqqi etmək, irəliləmək, təcrübə qazanmaq, bərkimək, bişmək” şeklinde, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ve Güncel Türkçesi Sözlük’te ise “boyu uzamak, boylanmaq, gelişmek” olarak betimlenmektedir. “boy atmaq” deyimini her iki lehçede de “boyu uzamak, büyüme” olarak ortak bir kavram alanı paylaşırken, Azerbaycan Türkçesinde “ilerlemek, tecrübe kazanmak” gibi farklı anlamlar da taşıdığından kavram alanları örtüşmemektedir. Bu durum ses ve yapı bakımından aynı olan ancak kavram alanı tam olarak örtüşmeyen kısmi yalancı eşdeğer yapılarla örnek teşkil etmektedir.

Adı çıxmaq (Az.), adı çıkmak (Ttü.)

(Az.): şöhrət qazanmaq, məşhur olmaq (bəzən mənfə mənadada işlənilir).

(Ttü.): 1. kötü bir ün kazanmak 2. hakkı olmayan bir ün kazanmak

Azerbaycan Türkçesinde “adı çıxmaq” deyiminin Türkiye Türkçesindeki eşdeğeri “adı çıkmak”tır. Ses ve yapı bakımından aynı olan bu deyimle anlamsal olarak incelendiğinde Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı’nda “şöhrət qazanmaq, məşhur olmaq (bəzən mənfi mənada işlənilir).”şeklinde, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Güncel Türkçe Sözlük’te ise “1. kötü bir ün kazanmak 2. hakkı olmayan bir ün kazanmak” olarak betimlenmektedir. “adı çıkmak” deyimini her iki lehçede “kötü/ hakkı olmayan ün kazanmak” anlamı bakımından örtüşse de, Azerbaycan Türkçesinde “şöhrət qazanmaq, məşhur olmaq” anlamına geldiğinden ve deyim kavram alanı farklılaşmaktadır. He ne kadar ortak anlamları olsa da kavram alanları tam örtüşmediğinden bu deyimler kısmi yalancı eşdeğerlik içerisinde değerlendirilmektedir.

Canı çıxmaq(Az.), canı çıkmak (Ttü.)

(Az.): ölmək.

(Ttü.): 1. çok yorulmak veya çok zorluk çekmek 2. ölmek 3. Çok yıpranmak 4. zarar etmek

Azerbaycan Türkçesinde yer alan “canı çıxmaq” deyiminin Türkiye Türkçesinde eşdeğeri “canı çıkmak” olmaktadır. Anlamsal olarak incelenen bu deyimler, Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatında “ölmək.” şeklinde, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Güncel Türkçe Sözlük’te ise “1. çok yorulmak veya çok zorluk çekmek 2. ölmek 3. çok yıpranmak 4. zarar etmek” olarak betimlenmektedirler. Her iki lehçe için de “ölmək” ortak kavram alanının zayıf da olsa örtüştüğü görülmektedir. Türkiye Türkçesinde “çok yorulmak, yıpranmak, zarar etmek” gibi farklı anlamlara da geldiğinden kavram alanları farklılaşmaktadır. Ancak kabul edilebilir bir ölçüde “ölmək” ortak anlamlarıyla örtüştüklerinden kısmi yalancı eşdeğerlik için uygun bir örnek teşkil etmektedir.

1.6. KAVRAMSAL/ANLAMSAL EŞDEĞERLİK

Kavramsal/anlamsal eşdeğerlik, ses ve şekil bakımından birbirine benzemeyen ancak kavram alanları örtüşen durumlardır. Kaynak dilde yer alan sözcük ya da kelime öbeğinin ses ve şekil bakımından hedef dilde eşdeğerinin olmaması ancak kavram alanı bakımından eşdeğeri olması durumudur.

Şirni içilmək (Az.), yüzük takmaq (Ttü.)

(Az.): nişanlanmaq, üzük taxılmaq.

(Ttü.): nişanlanmaq.

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'ndə “şirni içilmək” deyimi yer almaktadır. Ancak TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ve Güncel Türkçe Sözlük'te böyle bir deyimə rastlanmamaktadır. “şirni içilmək” deyiminin anlamına baktığımızda “nişanlanmaq, üzük taxılmaq.” olduğu, Türkiye Türkçesinde nişanlanmaq anlamında “yüzük takmaq” deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Örnekte görüldüğü gibi ses ve şekil olarak birbirine benzemeyen ancak kavram alanlarının örtüştüğü bu deyimler kavramsal/ anlamsal eşdeğerlik olarak değerlendirilmektedir.

Mehr(ini) salmaq (Az.), muhabbet beslemek (Ttü.)

(Az.): məhəbbətini salmaq, sevmək, ürək bağlamaq, əzizləmək.

(Ttü.): sevgi duymak

Azərbaycan Türkçesinde “məhəbbətini salmaq, sevmək, ürək bağlamaq, əzizləmək.” olarak betimlenen, sevmək, sevgi beslemek sevgi duymak anlamında “mehr(ini) salmaq” deyimini kullanılmaktadır. “Mehr(ini) salmaq” deyiminin Türkiye Türkçesinde ses ve şekil olarak örtüştüğü bir deyim bulunmamaktadır. Anlamsal olarak incelendiğinde Türkiye Türkçesinde “sevgi duymak” şeklinde betimlenen “muhabbet beslemek” deyimini yer almaktadır. “Mehr(ini) salmaq” ve “muhabbet beslemek” deyimleri ses ve şekil bakımından birbirlerine benzemeseler de kavram alanları örtüşmekte olduğundan kavramsal/ anlamsal eşdeğer olarak değerlendirilmektedir.

1.7.TÜRK LEHÇELERİ ARASINDA EŞ DEĞERLİK DURUMU

Mustafa Uğurlu, Türk lehçelerinin kelime hazinelerinin belli bir düzeyde birbirleriyle örtüşebildiklerini savunur. Bunu üç gruba ayırarak şu şekilde aktarır:

“a. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede bir kelime eş değer olabilir.

b. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede birden fazla kelime eş değer olabilir.

c. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede hiç bir kelime eş değer olmayabilir.” (Uğurlu, 2004, s. 25).

“Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede bir kelime eş değer olabilir.” ile anlatılmak istenen lehçelerde kullanılan kelimelerin kavram alanlarının tamamen yahut kabul edilebilir oranda örtüşmesi demektir. “Ttü. bir “1” ≡ Az. bir ≡ Başk. bir ≡ Kaz. bir ≡ Kırg. bir ≡ Özb. bir ≡ Tat. bir ≡ Türkm. bir ≡ Uyg. Bir” kavram alanları örtüşmekte ancak kullanım alanları farklılık göstermektedir. Şöyle ki Kırgız “1900”ü “bir miñ toğuz cüz” şeklinde ifade etmektedir ancak “bir”in Türkiye Türkçesinde böyle bir kullanımı bulunmamaktadır. Başka bir durum ise aynı kaynaktan kelimelerin zaman içerisinde ses değişimleri göstermeleri olmaktadır. Örneğin; “Ttü. beş ≡ Az. beş ≡ Başk. biş ≡ Kaz. bes ≡ Kırg. beş ≡ Özb. beş ≡ Tat. biş ≡ Türkm. beş ≡ Uyg. Bäs” (Uğurlu, 2004, s.22). Aynı kaynaktan geldiği halde zaman içerisinde ses değişikliğine uğrayan Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinden örnek verecek olursak Az. qoymaq ≡ Ttü. koymak, Az. bəxt ≡ Ttü. baht Az. Yuxuya ≡ Ttü. Uyku, Az. Zəhmət ≡ Ttü. zahmet vb. gibi örnekler çoğaltılabilir. Başka bir özellik ise aynı kaynaktan beslenmeyen, ses ve yapı bakımından birbiriyle alakalı olmayan kelimelerin de eşdeğer olabileceği olmasıdır. Uğurlu bu durum için; “Ttü. baş örtüsü kelimesine, Kaz. oramal ≡ Kırg. oromol ≡ cooluk eş değerdir; ancak bir Türkiyelinin “üniversite”yle bağlantılı çağrışımları bir Kazak veya Kırgız Türkü için söz konusu değildir.” örneğini vermektedir (Uğurlu, 2004, s. 23).

“Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede birden fazla kelime eş değer olabilir” ile anlatılmak istenen kaynak lehçedeki bir kelimenin hedef lehçede birden fazla kelime ile karşılanması, kavram alanının tamamen ya da kabul edilebilir bir oranda örtüşmesi durumudur ve “bire çok” eşdeğerlik olarak ifade edilmektedir. Aynı kökten geldiği bilinen lehçeler arasında ses ve yapı bakımından aynı olan kelimeler yer alabilir, ancak bu kelimelerin kavram alanları birbirlerini tam olarak örtmeyebilir. Bu durumda kabul edilebilir bir eşdeğerlik değil, yarım yalancı eşdeğerlik söz konusu olmaktadır. Uğurlu (2004) buna örnek olarak,

Ttü.nde kardeş, “aynı ana babadan doğmuş, veya ana babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı”dır (TS: 1214). Bu kelimenin, lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği bilinen şekli, Kaz.nde karında ve Kırg.nde karındaş olarak kullanılmaktadır. Ancak bu kelime, Ttü.ndeki kelimenin kavram alanının ancak bir kısmını örtebilmektedir. Çünkü, Kırg.nde karındaş “küçük kız kardeş” (Taymas 1994 b: 409) demektir; yani yarım yalancı eş değerdir. Kırg.nde bundan başka en azından üç kelime daha kullanılmak durumundadır; ece “büyük kız kardeş” (Taymas 1994 a: 321); ini “küçük

erkek kardeş” ve ağa “büyük erkek kardeş” (Taymas 1994 a: 369; 9)16. Burada bire dört eş değeri söz konusudur (s. 24).

“Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede hiç bir kelime eş değeri olmayabilir” ile anlatılmak istenen kaynak lehçede yer alan bir kelimenin ve hedef lehçede eşdeğerinin olmaması durumudur. Bu durumun nedeni lehçeyi konuşan toplumun kültürel öğeleridir. Aktarma sırasında böyle bir durumda karşılaşıldığında kelime ya aynen alınıp dipnotla verilir ya da anlamına göre aktarılabilir. Uğurlu burada Ttü.’de yer alan “*karnı yarık*” yemeğini, Kırg.nde “*baklacan tamağı*” yani “*pathıcan yemeğı*” şeklinde aktarımının mümkün olduğunu söylemektedir (Uğurlu, 2004, s. 24, 25).

Uğurlu, kendine has kelime hazineleri olan Türk lehçeleri arasında başarılı bir aktarma yapılabilmesi için kaynak lehçedeki kelimenin hedef lehçedeki eşdeğerinin bilinip kullanılmasıyla ve bir kelimenin birden fazla eşdeğerinin olabileceği ihtimalinin göz önünde bulundurulmasıyla mümkün olacağını ifade eder (Uğurlu, 2004, s. 25).

Bu çalışmada elde edilen veriler eşdeğerlik durumlarına göre “tam eşdeğer”, “kısmi yalancı eşdeğer”, “tam yalancı eşdeğer” ve “kavramsal/ anlamsal eşdeğer” deyimler olarak dört grupta incelenmektedir.

BÖLÜM II

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ DEYİMLERİN EŞDEĞERLİK AÇISINDAN SINIFLANDIRILMASI

2.1.EŞDEĞER (TAM EŞDEĞER) DEYİMLER

Tablo- 1: Eşdeğer (Tam Eşdeğer) Deyimler

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Adı batmaq – şöhrətdən, nüfuzdan düşmək, rüsvay olmaq, biabır olmaq	adı batmak sevilmeyen bir şey veya kimse unutulmak, adı anılmaz olmak, artık sözü edilmemek.
Ağızlara düşmək – dillərə düşmək, dillərdə sözü söylənmək (mənfə mənada).	ağza (ağızlara) düşmək dedikodu konusu olmak.
Ağzı köpüklənmək məc. – hiddətlənmək, coşmaq, qəzəblənmək, hirslənmək.	ağzı köpürmək çok öfkelenmek
Ağzından çıxmaq – istəmədən, qeyriixtiyari bir söz demək, söyləmək.	ağzından çıkmak bir sözü istemeden, farkına varmadan söylemek, söylemiş bulunmak
Ağzından düşməmək – daim təkrar etmək, dilindən düşməmək, dilinin əzbəri olmaq.	ağzından düşməmək (veya düşürməmək) her zaman sözünü etmək, söylemek
Ağzından qaçırmaq – istəmədən və özü bilmədən demək, söyləmək, açmaq.	ağzından kaçırmak istemediği hâlde boş bulunup söyleyivermek
Ara soyumaq – əlaqə kəsilmək, dostluq pozulmaq	arayı soğutmaq eski yakınlık, dostluk kalmamak.
Ayaq dirəmək – inad etmək, ısrar etmək, tərslik etmək, dediyindən əl çəkməmək.	ayak diremek bir düşüncəyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmək, kendi tutumundan şaşmamak
Bağrını dəlmək – son dərəcə kədərlənmək	bağrını delmek çok dokunmak, içine işlemek
Baş göstərmək – zahir olmaq, meydana çıxmaq, görünmək.	baş göstermek belirlemek, ortaya çıkmak, zuhur etmək, vuku bulmak
Baş qoymaq – canını fəda etmək, canından keçmək	baş koymak bir şey uğruna ölümü göze almak
Başa qaxmaq – etdiyi yaxşılığını xatırladaraq, üzünə deyərək utandırmaq, üzünə vurmaq, başa çaxmaq, minnət qoymaq.	başına kakmak (kakınç etmək) yapılan bir iyiliği yüzüne vurarak birini üzme
Baxış atmaq – nəzər salmaq, baxmaq	bakış atmak kısa bir süre bakıp geçmek
Bəxti açılmaq – işi yaxşı gətirmək, işi düzəlmək, çətinlikdən, ağır və pis vəziyyətdən qurtarmaq.	bahtı açılmak talihi dönüp uygun duruma veya arzulanan sonuca gelmek
Boğaz yırtmaq – qışqırmaq, bağırmaq, bərkədən danışmaq.	boğazını yırtmaq olanca gücüyle bağırmaq.

Boğazından kəsmək – qənaət etmək, özünə qıymamaq	boğazından kesmek yiyip içmede çok tutumlu davranmaq
Boşa çıxarmaq – heçə çıxarmaq, puça çıxarmaq, heç eləmək, nəticəsiz qoymaq	boşa çıkarmak olumlu bir sonuç alınmasını engellemek
Boşa çıxmaq – boş olmaq, puç olmaq, hədər getmək, heç bir nəticə çıxarmamaq	boşa çıkmak umut, düşünce vb. şeyler sonuç vermemek, gerçekleşmemek
Boşa getmək – b a x boşa çıxmaq . boş olmaq, puç olmaq, hədər getmək, heç bir nəticə çıxarmamaq	boşa gitmek harcanan emek, para hiçbir işe yaramamak, olumlu bir sonuca ulaşmamak
Boynunda qalmaq – öhdəsində qalmaq, borclu olmaq.	boynunda kalmak bir sözü iletmediği veya birine ödenecek parayı ödemediği için üzerinde borç kalmak
Boynunu vurmaq – başını kəsməklə edam etmək; // cəza olaraq öldürmək	boynunu vurmaq başını keserek öldürmək
Boyun vermək – razı olmaq, razılıq vermək, öhdəsinə götürmək.	boyun vermek buyruk altına girmek
Böyüklük satmaq – təşəxxüslənmək, qürurlanmaq, kibrlənmək, lovğalanmaq, özünü böyük göstərməyə çalışmaq.	büüklük satmak gururlanıp üstünlük taslamak
Burnundan düşmək – tamamilə oxşamaq, eyni olmaq.	hık demiş (anasının veya babasının) burnundan düşmüş her durumuyla birine çok benziyor anlamında kullanılan bir söz.
Burnundan gəlmək – ziyan görmək, zərər çəkmək, xeyrini görməmək, çox pis nəticələnmək.	burnundan gəlmək iyi niyetle girişilen bir işten beklenen sonuç alınmadığından dolayı sıkıntı içinde olmak
Can atmaq – bir şeyi əldə etməyə və ya həyata keçirməyə həddindən artıq səy gös- tərək, bütün varlığı ilə çalışmaq.	can atmaq şiddetle arzu etmək, çok istemek
Canını sıxmaq – b a x ürəyini sıxmaq – sıxılmaq, darıxmaq, dərd çəkmək, fikir eləmək.	canını sıkmak sözlerle veya davranışlarla kişinin neşesini kaçırmak, huzurunu bozmak
Cini tutmaq – birdən bərk hirsələnmək, bərk acığı tutmaq.	cini tutmak çok sinirlenmek
Dağlara düşmək – ev-eşiyindən avara olmaq; avara-sərgərdan olub insan yaşamayan yerləri gəzmək.	dağlara düşmək büyük bir üzüntü dolayısıyla insanlardan kaçıp ıssız yerlerde yaşamak
Dil tökmək – şirin sözlərlə yola getməyə, razı salmağa, yaxud başını tovlamağa çalışmaq.	dil (diller) dökmək kandırmak, inandırmaq veya yararlanmaq için tatlı sözler söylemek
Dili açılmaq – 1) danışmağa başlamaq, uzun sükutdan sonra dinmək. 2) danışq qabiliyyətini itirmiş adamın nitqi açılmaq.	dili açılmək herhangi bir sebeple konuşmayan kimse konuşmaya başlamak

Dili dolaşmaq – b a x dili topuq çalmaq . danışarkən çaşmaq, yanılmaq, səhv danışmaq, bir söz əvəzinə başqa söz demək	dili dolaşmaq korku, heyecan, hastalık, utangaçlık, sarhoşluk gibi sebeplerle şaşırarak söyleyeceğini karıştırmak
Dili tutulmaq – danışmaq qabiliyyətini itirmək, danışmağa qüdrəti çatmamaq.	dili tutulmaq sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak
Diqqət kəsilmək – tam diqqət etmək, diqqətlə baxmaq	dikkat kesilmək bütün dikkatini bir şey üzerinde toplamak
Düşmən kəsilmək – düşmən olmaq.	düşman (düşmanı) kesilmək düşman olmak, düşman gibi görmek
Əcəli gəlmək (çatmaq, tamam olmaq, yetmək) – ölüm vaxtı yetişmək	eceli gəlmək ölümü veya yok olması kaçınılmaz duruma gəlmək
Əl sıxmaq – əl verərək görüşmək, salamlaşmaq	el sıkmak selamlaşmaq için birinin elini tutmaq
Əl-ayaq çəkilmək – b a x əl-ayaq yığılmaq . (yığışmaq, yığışılmaq) – gediş-gəliş, hərəkət kəsilmək, hamı evinə çəkilmək.	el ayak çəkilmək ortalıkta hiç kimse kalmamak, ıssızlaşıp sessizleşmek
Ələ keçirmək – 1) tapmaq, əldə etmək 2) tutmaq; 3) ixtiyarına keçirmək, sahib olmaq, mənimsəmək.	ele geçirmek 1. Yakalamak 2. sahibi olmak 3. gizlenmek istenen bir şeyi elde etmek
Əli olmaq – iştirakı, müdaxiləsi, əlaqəsi olmaq.	(bir işte) eli olmak karışmış olmak, gizli bir ilgisi bulunmak
Eşqə gəlmək – təbə gəlmək, cuşa gəlmək, ilhamlanmaq	aşka gəlmək teklifsiz konuşmadabir şeyi yapmak için büyük bir istek duymak, coşmak, coşkunluk göstermek
Evdə qalmaq – vaxtı keçdiyi halda ərə getməmək (qız haqqında).	evde kalmak kızın evlenme çağı geçmiş olmak
Göz dəymək – mövhumata görə baxışından ziyan, zərər çəkmək.	göz değmek uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç veya hayran bakışlar dolayısıyla kötü bir duruma düşmek
Göz kəsilmək – bütün diqqətilə baxmaq	göz kesilmək bütün dikkatiyle bakmak
Göz qamaşdırmaq – 1) gözlərini kütləşdirmək (parıltı). 2) məc. çox güclü təsir etmək. [Nadir bəy:] 3) heyran etmək.	göz kamaştırmak (veya almak) 1. kuvvetli ışık veya parlaklık, kısa bir zaman için görüşü bulandırmak 2. bir niteliğiyle hayran bırakmak
Gözə dəymək (çarpmaq) – görünmək, görsənmək, diqqəti cəlb etmək.	gözüne çarpmak görünür olmak, dikkati çekmek
Gözə görünmək (görsənmək, çarpmaq) – nəzərə çarpmaq, diqqəti cəlb etmək	göze çarpmak dikkati üzerine çekmek
Gözlərini açmaq – 1) oyanmaq 2) ayılmaq, başa salmaq, oyandırmaq. 3) başa düşmək, dərk etmək, ayılmaq.	gözünü (veya gözleri) açılmak 1. uyanmak 2. iyiyi kötüyü veya kendisine yarayanı ayırt eder duruma gəlmək

Gözlərinin içi gülmək – çox sevindiği üzündəngözündən bilinmək.	gözlerinin içi gülmək çok sevindiği yüzünden, gözlerinden belli olmak
Gözü (gözləri) dolmaq (doluxsunmaq) – ağlamaq dərəcəsinə gəlmək, gözləri yaşla dolmaq	gözleri dolmak (dolu dolu olmak) ağlayacak kadar duygulanmak
Gözü dumanlanmaq – hirsindən, qəzəbindən gözü heç bir şey görməmək	gözü dumanlanmaq öfkeden gözü hiçbir şey görmez duruma gəlmək
Gözü qızmaq (qızarmaq) – hirsindən, qəzəbindən heç kəsi gözü görməmək, bərk coşmaq, həddindən artıq qızışmaq.	gözü kızmak gözü hiçbir şey görmeyecek ölçüde öfkelenmək
Gözü qorxmaq – acı təcrübədən sonra ehtiyatla hərəkət etmək, bir zərər, bədbəxtlik ola biləcəyini yadda saxlamaq	gözü korkmak daha önce geçirdiği kötü bir denemeden sonra birinden veya bir şeyden zarar gelebileceği kanısına varmaq
Gözündə olmamaq – müəyyən səbəblərə görə ürək sıxıntısı, rahatsızlıq duymaq, gözündən düşmək	(bir şey birinin) gözünde olmamak herhangi bir üzüntü veya zor durum dolayısıyla o şeye değer verecek durumda bulunmamak
Gün görməmək – pis yaşamaq	gün görmemek sıkıntı içinde yaşamak
Hesaba almamaq – saymamaq, fikir verməmək, nəzərə almamaq, vecinə almamaq	hesaba almamak (veya katmamak) önem verməmək
Hesaba almaq – nəzərdən qaçırmamaq, nəzərə almaq, hesablamaq.	hesaba almak göz önünde bulundurmaq
Həyata keçirmək – yerinə yetirmək, tətbiq etmək	hayata geçirmek uygulanır duruma getirmək, canlılık kazandırmək
Hökmü keçmək – 1) hökmü, qüvvəsi, nüfuzu, təsiri olmaq, əmri, göstərişi yerinə yetirilmək; 2) b a x hökmdən düşmək - hüq. – öz qüvvəsini itirmək, əhəmiyyətini itirmək, nüfuzunu itirmək.	hükmü geçmek (veya hüküm yürütmek) 1. gücü yetmək, sözü geçmək 2. geçerli, etkili durumunu yitirmək
İçi getmək – çox arzu etmək, son dərəcə istəmək, can atmaq, bir şeyin həsrətində olmaq.	İçi gitmek 1. içi sürmək 2. bir şeyi yapmayı veya elde etmeyi çok istemek
İçi içini yemək – arzusunu yerinə yetirə bilmədiyi üçün çox üzülmək, həyəcan və izzətib keçirmək	İçi içini yemek 1. istediğini yapamama yüzünden üzülmək 2. dert etmək
İpini çəkmək (yığmaq, yığışdırmaq) – pis yoldan, pis əməldən qaytarmaq, qabağını almaq, həddini göstərmək, intizama çağırmaq.	İpini çekmek birini ölçülü davranmaya zorlamak
İş işdən keçmək – artıq olub bitmiş, buna görə də düzəlməsinə, islahına vaxt, imkan olmayan iş haqqında.	İş işten geçmek bir işi gerçəkləşirmə imkânı kalmamış olmaq

İş(lər)i yoluna qoymaq – işi qaydaya salmaq, yerbəyer etmək, nizama salmaq.	işini yoluna koymək işi veya görevi olumlu olarak yürütmək, sıkıntı çekmeden gerçəkleştmək
İşə yaramaq (keçmək) – bir şeyə gərək olmaq, lazım olmaq, istifadə edilə bilmək; faydası olmaq, xeyri olmaq; kara gəlmək.	işə yaramək elverişli olmaq
İşini bitirmək məc. – öldürmək.	(birinin) işini bitirmək argo öldürmək
İşini qatmaq – b a x işini bitirmək öldürmək.	(birinin) işini bitirmək argo öldürmək
Kökünü (yer üzündən) kəsmək – tamamilə, bir daha törəməyəcək şəkildə yox etmək, məhv etmək. Kökünü qazımaq – 1) bax kökünü kəsmək.	kökünü kazımək bir daha üreyemez duruma getirmək, hiçbir kalıntısını bırakmamək, yok etmək
Kölgədə qalmaq – gözə görünməmək, üzə çıxmamaq, tanınmamaq, özünə diqqəti cəlb etməmək.	gölgede (veya gölgesinde) kalmək adı sanı pek duyulmamək, ön plana çıkmamaq, daha az ünlü olmaq
Kölgəsindən qorxmaq (ürkmək) – çox qorxaq, ürəksiz adam haqqında.	kendi gölgesindən korkmək çok korkak olmaq, bir sakınca söz konusu olmayan işləre girişməkten bile korkmək
Meydan oxumaq – müharibəyə, döyüşə, mübarizəyə çağırmaq, hədələmək.	meydan okumək korkmadığını, çekinmediğini açıqça bildirmək, kavgə veyə yarışmaya çağırmaq
Meydana atmaq – aşkara çıxarmaq, aşkar etmək, hamıya bildirmək.	meydana atmək ortaya çıkarmək
Ömrü vəfa etməmək – az ömür sürüb arzusuna, ümidinə yetişməmək, istədiyini, gözlədiyini görməmək, nəsib olmamaq.	ömrü vəfa etməmək bir sonuca ulaşmadan ölmək
Qan ağlamaq – çox mütəəssir olmaq, qanlı göz yaşı tökmək, yasa batmaq.	kan ağlamək büyük bir üzüntü içinde bulunmək
Qan istəmək – qan bahası iddia etmək, diyə tələb etmək.	kan istemək öldürülen bir kimsenin öcünün alınmasını istemək
Qan qaynamaq – canlanmaq, dirçəlmək, cuşa gəlmək.	(birinin) kanı kaynamək 1. coşkun ve kıpırdak olmaq
Qan qusdurmaq – çox incitmək, əzab və əziyyət çəkdirmək, başa bəla kəsilmək	(birinə) kan kusturmək çok eziyet çektirmək
Qanına yerimək (keçmək, işləmək) – 1) sirayət etmək, yoluxmaq, keçmək 2) məc. iliyinə, damarına işləmək, vərdiş olmaq, kök salmaq.	kanına işləmək 1. bir şeyi aşırı ölçüdə benimsemək 2. büyük ölçüdə etkisinde kalmək
Qulağına girməmək – təsir etməmək, kar etməmək, əsər etməmək, saymamaq, əhəmiyyət verməmək.	kulağına girmemək söylenilen sözlərə önəm vermemək, söylenenleri anlamamak, benimsememək

Qulağını (qulaqlarını) çəkmək – yüngülcə cəzalandırmaq, tənbeh etmək.	(birinin) kulağını çəkmək 1. ceza olaraq kulağını tutup bükerek çəkmək 2. uyarmak için hafif bir ceza vermek
Qulaq asmaq – 1) dinləmək.	kulak asmaq önem vermek, dinlemek
Qulaq qabartmaq – bildirmədən, hiss etdirmədən qulaq asmaq, gizləndən qulaq vermək.	kulak kabartmaq belli etmemeye çalışarak dinlemek
Quyruğunu basmaq – bir hərəkətlə, ya sözlə birinə toxunmaq, sataşmaq.	kuyruğuna basmaq birini incitip saldırıda bulunmasına yol açmaq, tahrir etmək
Ürəyi dağlanmaq – son dərəcə qəmlənmək, kədərlənmək.	yüregini dağlamak acıyla ve özlemle içi yanmaq, acıyla kıvrınmaq
Ürəyi sərinləmək – rahatlaşmaq, sakitləşmək, xatircəm olmaq.	yüregi serinləmək üzüntüsü bir dereceye kadar azalmak
Ürəyi sıxılmaq – kədərdən, qəmdən, yorğunluqdan, yaxud acınacaqlı bir şeyi görməkdən üzülmək, üzüntü duymaq, ürəyi ağrımaq, qəlbi sıxılmaq.	yüregi sıkılmək içi sıkılmək
Ürəyini partlatmaq (parçalamaq, parçaparça eləmək) – ağır ruhi əzab vermək, incitmək.	yüregi parçalanmaq çok acımək
Ürəyini soyutmaq – b a x ürəyinə su səpmək. sakitləşdirmək, xatircəm etmək, rahatlandırmaq	yüregine su serpmək bir kimseyi kaygı sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haberle ferahlatmaq
Üz ağartmaq – yaxşı işi, nəcib hərəkəti, etimadı doğrultmağı və s. ilə fəxr etməyə, iftixar etməyə əsas vermək, hüquq vermək.	(birinin) yüzünü ağartmaq beğenilir iş yapmak, iş ve davranışlarıyla yakınlarının övünmesine sebep olmaq
Üz çevirmək – 1) b a x üz döndərmək 1 və 3-cü mənələrdə 1) əlaqəsini kəsmək, daha yaxınlıq etməmək, üz çevirmək. 3) itaətindən çıxmaq, daha tabe olmaq istəməmək, dal çevirmək.	yüz çevirmək göstərdiği ilgiyi kesmək
Üzünə (dik, şax) demək (söyləmək) – birisinin nöqsanını və ya onun haqqındaki fikri və s.-ni dalınca deyil, özünə demək.	yüzünə vurmaq (veya çarpmaq) ayıplayarak kusurunu yüzünə söylemək
Yola gətirmək – dilə tutaraq razı etmək, razılığına nail olmaq.	yola gətirmək birinin bir konudaki ters tutumunu düzəltmək
Yükünü tutmaq – 1) hər cür lazımı şeylərlə (adətən qiymətli şeylərlə) özünü təmin etmək; mal-dövlət yığmaq.	yükünü tutmaq çok zengin olmaq, zenginləşmək

2.2.TAM YALANCI EŞDEĞER DEYİMLER

Tablo- 2: Tam Yalancı Eşdeğer Deyimler

AZERBAJYCAN TÜRKCƏSİ	TÜRKIYE TÜRKCƏSİ
Ad elmək (etmək) – 1) b a x ad qazanmaq (çıxarmaq). şöhrət qazanmaq, məşhur olmaq. 2) adaxlamaq, nişanlamaq.	adını çıkarmak kişi hakkında kötü bir niyetle asılsız söylentiler yaymak
Ağız açmaq – 1) müraciət etmək, xahiş etmək (bir iş üçün); yalvarmaq. 2) ölüyə ağlamaq, ölünü oxşayıb ağlamaq, ağı demək.	ağız (veya ağızını) açmaq 1. konuşmaya başlamak 2. kesici aletleri keskin duruma getirmek 3. ağır sözler söylemeye başlamak 4. azarlamak, paylamak 5. alık alık bakmak
Ayaq almaq – tələsmək, tez-tez getmək, cəld yerimək, iti getmək, qaçmaq.	ayak almak (müzik halk ağzında) müzik ayak, çalınan çalgıya uymak
Baş almaq – 1) uzun-uzadı danışmaq, uzunçuluq elmək; 2) qarşısına gələn istiqamətə doğru getmək, baş götürüb getmək, qaçmaq.	(bir şeyden) baş almak fırsat bulmak
Baş qoşmaq – 1) fikir vermək, əhəmiyyət vermək, maraqlanmaq. 2) məşğul olmaq, bir işə girişmək, özünü soxmaq, müdaxilə etmək, qarışmaq. 3) sataşmaq, öcəşmək.	baş koşmak bir işi başarmak için çalışmak
Başa çıxmaq – 1) ərköynlükdən qudurmaq, həddini aşmaq, böyük-küçük bilməmək, ayaqlanmaq. 2) işi axıra qədər görmək, tamamlamaq, qurtarmaq. 3) birincilik qazanmaq, üstün gəlmək, qalib gəlmək.	(biriyle) başa çıkmak güçlüklər çıxaran biriyle olan işini, kendi istediği yolda sonuçlandırabilmek
Başa gəlmək – 1) yetmək, tamam olmaq, əmələ gəlmək, hasil olmaq.	başə gəlmək kötü bir durumla karşı karşıya kalmak

Başa vermək – 1) axıra yetirmək, sona çatdırmaq; 2) yola aparmaq, yola vermək, rəftar etmək.	baş vermək hlk. değış tokuş yaparken üstə bazı şeyler vermək.
Başına qalmaq – 1) həddindən artıq olmaq, bol olmaq, satılmamaq, müştərisi olmamaq. 2) sahibsiz qalmaq, baxımsız qalmaq, nəzarətsiz qalmaq.	(birinin) başına kalmak istemediğı hâlde bir işi yapmak veya bir kimseye bakmaq zorunluluğı ile karşılaşmaq
Başını yemək – 1) məhv etmək; müxtəlif yol və vasitələrlə ortadan qalxmasına, yaxud ölümünə səbəb olmaq; 2) b a x başını batırmaq . tələf etmək, yox etmək, ortadan qaldırmaq.	(birinin) başını yemək güç duruma düşməsinə yol
Boğaz açmaq – yeməkdən doymamaq, qabağına gələnı yemək, acgözlüklə yemək.	boğaz açmaq ağacların dibini kazarak toprağı kabartmaq
Boğaz olmaq məh. – Borclu olmaq.	boğaz olmaq 1. boğazı ağrımaq 2. imrenmekten boğazı şişmək
Canını dişinə tutmaq (tutub) – könülsüz, həvəssiz, istəmədən, özünü məcbur etmək.	canını dişinə almak (takmaq) 1) her tehlikeyi göze alarak işe girişmək 2) bütün gücünü harcayarak yapmak.
Daşı ətəyindən tökmək – b a x daş . fikrindən daşınmaq, rəyini dəyişmək, görmək istədiyi bir işdən vaz keçmək, höcəti buraxmaq.	eteğindeki taşı dökmək bütün bildiklerini açıklamak
Dəm tökmək – tərləmək, damcı-damcı tökülmək (dəm çəkmək üçün qazanın ağzına qoyulan qapaqdan).	dem dökmək kadınlar aybaşında kan yitirmək
Dilə düşmək – b a x dildən-dilə düşmək (“dildən-dilə”də). öz pis əməlinə, etdiyi cinayətə görə cəzaya məruz qalmaq, cəzaya düçar olmaq, cəza çəkmək.	dilə (dillere) düşmək hakkında dedikodu yapılmak
Dillərə düşmək – məşhur olmaq, yayılmaq, haqqında hamı tərəfindən danışılmaq.	dilə (dillere) düşmək hakkında dedikodu yapılmak
Əl bağlamaq – hazır durmaq.	el bağlamak 1. sayğı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak 2. namaza durmak
Əl ovuşturmaq – peşman olmaq, məyus olmaq, çaşmaq.	el ovuşturmak 1. birinin karşısında ezilip büzülmək 2. birinin kötü duruma düşməsinə içten içe sevinmək
Əl qoymaq – 1) razı olmaq, razılığını bildirmək 2) mövhumata inanan şəxslərin duazikr etməklə adamın (xüsusilə bərk qorxmuş adamın) başına əl çəkmək şəklində icra etdikləri dini ayin.	el koymak 1. bir yolsuzluğu ortaya çıkarmak, incelemek, vaziyet etmek 2. üstüne konmak 3. zorla almak 4. işi üzerine almak, sorumluluğı üstlenmek 5. yetkili organ bir malı veya bir kuruluşu kendi yönetimine almak
Əl tutmaq – 1) əllərini birbirinə verməklə görüşmək 2) razılığa gəlmək,	el tutmak bir iş uzun süre uğraştırmak, vakit kaybettirmek

razılaşmaq əlaməti olaraq bir-birinə əl vermək; 3) yardım etmək, maddi kömək etmək, borc vermək.	
Əl vermək – 1) əl-ələ tutmaqla görüşmək. 2) işə yaramaq, xeyirli olmaq, əlverişli olmaq. 3) üz vermək, baş vermək, olmaq.	el vermek 1. yardım etmək 2. tarikatlarda mürşit, bir müride, başkalarına yol göstərme izni vermək 3. halk hekimliyi ilə uğraşan kimse bilgilerini bir başkasına ögretmek 4. kâğıt oyunlarında elde olan veya olmayan sebeplerle oyun üstünlüğünü karşı tarafa bırakmak
Əldən çıxarmaq – 1) b a x əldən qaçırmaq 1) fürsəti qaçırmaq, ötürmək; 2) əl çəkmək, boşlamaq; 3) qaçırmaq, qaçmağına imkan vermək; 2) köhnəltmək, üzmək, dağıtmaq. 3) bir işi görüb qurtarmaq, tamamlamaq.	elden çıkarmak 1. bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek, satmak 2. Yitirmek
Əlinə almaq – b a x ələ almaq. 1. Öz tərəfinə çəkmək; ~ razi salmaq, yola gətirmək, ələ gətirmək. 2. Vəziyyətə nəzarət etmək, situasiyanı öz nəzarətində saxlamaq.	eline almak 1. bir işin veya yerin yönetimini üstlenmek 2. bir işi kendi yapmaya başlamak
Geri(yə) getmək – 1) dala qayıtmaq, geri dönmək; 2) məc. arıqlamaq, zəifləmək. 3) b a x geri qalmaq 3-cü mənada. köhnəfikirli olmaq, müasir tələblərə uyğunlaşa bilməmək.	geri gitmek kötüleşmek
Göz qoymaq (yetirmək) – 1) hiss etdirmədən diqqətlə baxmaq, fikir vermək, müşahidə etmək. 2) nəzarət etmək, baxmaq.	göz koymak bir kimseyi veya bir şeyi ele geçirmeyi istemek
Gözü (gözləri) axmaq – gözü (gözləri) yumulmaq, örtülmək.	gözü akmak gözü yaralanıp kör olmak
Gözü (gözün) olmaq – muğayat olmaq, qorumaq, nəzarət etmək.	(bir şeyde) gözü olmak bir şeyi ele geçirmek isteği beslemek
Gözündən düşmək – daha maraqlanmamaq, bir şeyə qarşı marağını itirmək	gözden (veya gözünden) düşmek bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek
Gün keçirmək, gün sürmək – yaşamaq, dolanmaq.	gün geçirmek (veya öldürmek) boş şeylerle vakit geçirmek
İpə (ipə-sapa) yatmamaq (gəlməmək) – heç bir nəsihət götürməyən, söz eşitməyən, yaxud heç bir nizam və intizama uyuşmayan adam haqqında	ipe sapa gelmemek akla yakın olmamak veya birbirini tutmamak
İş açmaq – 1) başlamaq, bir işə təşəbbüs etmək, bir iş görmək niyyətində olmaq.	iş açmak uğraştırıcı, gereksiz bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmak
İş işləmək – iş görmək (ziyan, zərər vurmaq mənasında).	iş işlemek nakış yapmak

Meydan açmaq – mübarizəyə çağırmaq, döyüşə hazır olmaq, döyüşə girişmək.	meydan açmaq sebep olmak
Nəzərə gəlmək – 1) görünmək, ...kimi görünmək.	nazara gəlmək göz değmek
Ortadan çıxarmaq – bax aradan çıxarmaq (“ara”da). qurtarmaq, xilas etmək, çətin vəziyyətdən qurtarmaq.	aradan çıxarmak birçok işten birini yapıp bitirivermek.
Ortaya düşmək – 1) bir iş görməyə təşəbbüs etmək; 2) b a x araya düşmək 1. Vasitəçilik etmək. 2. Gözlənilmədən əlavə iş yaranmaq.	ortaya düşmək kadın orta malı olmak, sokağa düşmək
Qan axıtmaq – 1) müharibə etmək; müharibə qızıışdırmaq; 2) adamların ölməsinə, qırılmasına səbəb olmaq.	kan akıtmaq kurban kesmek
Qan getmək – çox qan axmaq, çox qan axıtmaq, çox qan itirmək.	(birinden) kan gitmək 1. büyük ve küçük abdestini yaparken kan gəlmək 2. kadınlarda aybaşı çok kanlı olmak
Qan tutmaq – 1) qatil haqqında: etdiyi cinayətin təsiri altında şüuru kütləşmək, özünü itirmək, özünü çəşdırmaq; 2) ahı tutmaq, qarğışı tutmaq.	kan tutmak 1. kan gördüğünde bayılmək 2. şok geçirmək
Qanı qaynamaq – çox xoşuna gəlmək, ürəkdən sevmək, alışmaq, üns tutmaq, ünsiyyət etmək.	(birinin) kanı kaynamak 1. coşkun ve kıpırdak olmak
Qarşı gəlmək – üzbəüz gəlmək, rast gəlmək, qarşılaşmaq.	(birine) karşı gəlmək 1. Başkaldırmək 2. birini karşılamak
Qoltuğa girmək – 1) gəzə bilməyən və ya xəstə bir adamın yeriməsinə kömək etmək, onu ayağa qaldırmaq; 2) sıxılmaq, özünü gizlətmək, ortaya çıxmamaq, küncbucağa qısılmaq.	koltuğa girmək evlenmek
Qulağı dolmaq – bir şeyi çox eşitməkdən ona adət etmək, öyrəşmək, inanmaq	kulakları dolmak aynı şeyi dinlemekten usanmak.
Quyruq olmaq – daim birinin dalına düşüb, ondan əl çəkməmək.	kuyruk olmak arka arkaya dizilmək, sıralanmaq
Rəng vermək – başqa cür yozmaq, başqa mənə vermək, deyildiyi kimi deyil, özü istədiyi kimi mənəlandırmaq, rəng yaxmaq.	renk vermek 1. çamaşır rengi solmak 2. neşe, canlılık veya değişiklik kazandırmək 3. açık etmek
Rəngdən-rəngə girmək (düşmək) – 1) müxtəlif rənglər vermək, müxtəlif rənglərə çalmaq, tez-tez rəngi dəyişmək.	renkten renge girmək korkudan veya utançtan yüzünün rengi değişmek, sıkılmək
Səs çıxmamaq – cavab verməmək, səssiz-səmirsiz oturmaq, danışmamaq, dinləmək, susmaq.	səs çıkmamak haber gəlməmək

Ürəyi ağzına gəlmək – 1) iyrenmək, çiyrenmək.	yüreği ağzına gəlmək birdenbire çox korkmaq, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmaq, endişelenmək
Üz bozartmaq – b a x üzünü bozartmaq. sərt davranmaq; təpinmək, acıqlanmaq	yüz kızartmaq 1. sıklıqlaraq yalvarmaq 2. Utandırmaq
Üzünü bozartmaq – 1) b a x sifətini (üzünü) bozartmaq (“bozartmaq” da). sərt davranmaq; təpinmək, acıqlanmaq	yüzünü kızartmaq (veya kızdırmaq) onuruna, gururuna önəm vermeden bir şey istemek, utançla, utanaraq istemek
Yar olmaq – yoldaş olmaq, dost olmaq, kömək olmaq	yar olmaq yardım etmək, yararlı olmaq
Yelə vermək – 1) qurumaq, yaxud iyi, tozu getmək üçün havaya vermək.	yelə vermək savurmaq, boşuna harcamak
Yerdə qalmaq – 1) cəzasız qalmaq, əvəzi verilməmək.	yerde kalmak saygı görməmək, yüzünə bakılmamaq

2.3. KISMİ YALANCI EŞDEĞER DEYİMLER

Tablo- 3: Kısmi Yalancı Eşdeğer Deyimler

AZERBAJCAN TÜRKCƏSİ	TÜRKİYE TÜRKCƏSİ
Adam olmaq – 1) ağıllı və tərbiyəli olmaq, düzəlmək, ağıllanmaq. 2) bir peşə, iş sahibi olmaq, ortaya çıxmaq.	adam olmak 1. gelişmek, büyümek 2. iyi yetişmek, iyi bir duruma gəlmək 3. toplum kurallarına uyuyor olmak
Adı çıxmaq – şöhrət qazanmaq, məşhur olmaq (bəzən mənfi mənada işlənir).	adı çıkmak 1. kötü bir ün kazanmak 2. hakkı olmayan bir ün kazanmak
Ağ düşmək – ağ ləkələr düşmək, ağarmağa başlamaq, çallaşmağa başlamaq (saç, saqqal).	saçına ak (kır) düşmək saçı ağarmaya başlamaq, yaşlanmaq.
Ağı demək (oxumaq, çəkmək, tutmaq) – 1) ölünün üstündə ağız açıb ağlamaq 2) məc. fəğan etmək, fəryad etmək.	ağıt yakmak (veya düzmək veya tutturmak) ölen bir kimsenin iyiliklerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felaketlerin acılı etkilerini söz veya ezgi ile dile getirmek
Ağır oturmaq – 1) baha oturmaq, baha başa gəlmək 2) pis nəticələnmək.; 3) özünü ciddi aparmaq.	ağır oturmaq ağırbaşlı olmaq
Ağlı getmək – b a x ağlı başından getmək 3-cü mənada. məc. məftun olmaq, vurulmaq, valeh olmaq. Ağlı uçmaq – b a x ağlı getmək	aklı gitmek 1. şaşırmaq, korkmaq 2. çok beğenmek, bayılmak
Ağzı sulanmaq – tamaha düşmək, həsrətində olduğu şeyi görüb tamahsılanmaq	ağzı sulanmak 1. İmrenmek 2. yeme, içme isteği artmak
Aman vermək – rəhm etmək, mərhəmət etmək, əfv etmək,	aman vermek canını bağışlamak, öldürməmək

bağışlamaq. İmdad, yardım, kömək, nicat, mərhəmət diləyi	
Anasını ağlatmaq – zülm etmək, divan tutmaq, bərk cəzalandırmaq, öldürmək.	anasını ağlatmaq bir kimseye çox eziyyət etmək, çox sıkıntı çektirmək
Arası açılmaq – 1) yaxınlaşmaq, dostlaşmaq. 2) pozuluşmaq	arası (araları) açılmaq (açık olmak, bozulmaq) arkadaşlıqları sarsılmək, arkadaşlıq bağları kopmaq, birbirinə darılmək
Bağrı yanmaq – 1) susamaq 2) məc. həsrət çəkmək, hicran keçirmək.	bağrı yanmaq 1. üzüntü çəkmək, çox acı duymək 2. çox susamış olmaq
Bağrına basmaq – məhəbbətlə, nəvazişlə qucaqlamaq	Bağrına basmaq 1. Kucaklamak 2. -den biriylə ilgilənərək onu koruyup kayırmək, yetişirmək
Baş bağlamaq – 1) dən əmələ gəlmək (bitkilərdə 2) məc. bağlanmaq, məhəbbət yetirmək, uymaq	baş bağlamaq 1. başına bir örtü örtmək 2. başak vermək 3. birinə və ya bir şeye bağlanmaq, intisap etmək 4. Nişanlanmaq
Baş vermək – 1) əmələ gəlmək, meydana gəlmək, vəqə olmaq, sadir olmaq, ortaya çıxmaq, olmaq 2) başlamaq. 3) cücərmək, bitmək, başı görünmək	baş vermək 1. çıban olgunlaşmaq 2. buğday vb. bitkilər başak bağlamaya başlamaq, başak oluşmaq 3. gəmi, kayık vb.ni döndürmək, çevirmək 4. ortaya çıkmək,
Başdan çıxmaq – çaşmaq, səhv etmək, aldanmaq, yanımaq.	baştan çıkmək əhlakı bozulmaq, doğru yoldan ayrılıp uygunsuz işlərə yönəlmək
Boğazından getməmək (keçməmək) – qorxudan, iztirabdan, yaxud başqa hissələrdən heç bir şey yeyə bilməmək, şiddətli ruhi iztirab keçirmək.	boğazından geçməmək sevdiyi bir kimsenin yokluğu və ya yoksulluğu dolayısıyla bir yiyəcəyi yalnız başına yeməkdən üzüntü duymək
Can bəsləmək – özünə yaxşı qulluq etmək, rahatlığına, yemək – içməyinə fikir vermək.	can bəsləmək 1. kaygısızca yiyip içip rahatına baxmaq 2. başkasının yiyəcəyini, içəcəyini sağlamaq
Canı yanmaq – bax ürəyi yanmaq. – 1) yazığı gəlmək, rəhmi gəlmək, acımaq. 2) bərk susamaq, susuzlamaq.	canı yanmaq 1. çox acı duymək 2. acı bir denəmə geçirmək 3. bir işte zarar görmək
Cin tutmaq – dəli olmaq, çıldırmaq.	cin tutmaq bir inanışa görə cinlərin etkisiylə delirmək
Darda qalmaq (olmaq) – çətin vəziyyətə düşmək, çətinlik çəkmək, ehtiyac içində olmaq.	darda kalmək 1. paraca sıkıntı içine girmək 2. zor duruma düşmək
Dəm tutmaq. Dəmdən zəhərlənmək. məc. Kef, nəşə; istirahət. Dəm tutmaq – 1) züü tutmaq b a x züü1 (1-ci mənada) Zü(y) tutmaq (getmək) – 1) çalınan havanı təkrar etmək, səsi onun ahənginə uyğunlaşdırmaq (nəfəslə çalınan musiqi alətində). 2) səsini başqasının səsinə uyğunlaşdırmaq. 3) məc. başqasının dediklərini, fikrini	dem tutmaq bir çalgıya başqa bir çalgı və ya seslə eşlik etmək

təkrar etmək, başqasının hərəkətlərini təqlid etmək.	
Dəm vurmaq – səlahiyyəti, məlumatı, xəbəri və ya haqqı olmadığı bir şeydən ağızdolusu danışmaq, bəhs etmək, iddiasında olmaq.	dem vurmaq bir şeydən söz etmək, konu açmaq
Dərdini çəkmək – bir şeyin, yaxud başqasının fikrini, qayğısını çəkmək.	derdini çəkmək üzüntüsünə katlanmaq
Dilə gəlmək – danışmağa başlamaq, dillənmək, sükutu pozaraq danışmaq.	dilə gəlmək 1. dile düşmək 2. konuşma kudreti, yeteneği, olmayan varlık konuşmak, dillənmək, lisana gəlmək
Dilə gətirmək – bərk təsir edərək danışdırmaq, dilləndirmək.	dilə gətirmək 1. Konuşturmaq 2. belirtmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek
Dillərdə gəzmək (dolaşmaq) – 1) b a x dillərə düşmək -məşhur olmaq, yayılmaq, haqqında hamı tərəfindən danışılmaq. ; 2) camaat arasında danışılmaq, şayiə yayılmaq	dillərdə dolaşmaq (veya gəzmək) her yerde sözü edilmək
Əl açmaq – 1) əl qaldırmaq, əllərini işə salmaq, zor işlətmək.	el açmaq 1. Dilenmek 2. başqasının yardımını isteyecek durumda olmak
əl atmaq. 1. Girişmək, təşəbbüs etmək, hər hansı vasitədən istifadə etmək. 2. Yardım etmək, maddi kömək etmək	el atmaq 1) birisinin işinə karışmaq, müdahale etmək. 2) bir işə girişmək, təşəbbüs etmək 3) sarkıntılık etmək 4) yardım etmək, ilgilenmek.
Əl çəkmək – 1) buraxmaq, boşlamaq, əlaqəni kəsmək. 2) vərdis etdiyi bir şeydən imtina etmək, daha etməmək, buraxmaq, tərək etmək. 3) vaz keçmək, imtina etmək. 4) keçmək. 5) üz döndərmək, daha özününkü hesab etməmək, dönmək, əlaqəsini kəsmək. 6) rahat buraxmaq, əl götürmək, yaxasını buraxmaq.	el çəkmək vazgeçmək
Əl götürmək – b a x əl çəkmək. – 1) buraxmaq, boşlamaq, əlaqəni kəsmək, 2) vərdis etdiyi bir şeydən imtina etmək, daha etməmək, buraxmaq, tərək etmək. 3) vaz keçmək, imtina etmək. Öz məqsədindən (fikrindən) əl çəkmək; 4) keçmək. 5) üz döndərmək, daha özününkü hesab etməmək, dönmək, əlaqəsini kəsmək. 6) rahat buraxmaq, əl götürmək, yaxasını buraxmaq	el çəkmək vazgeçmək
Əl qatmaq – 1) qarışmaq, məşğul olmaq, işə qarışmaq. 2) yapışmaq.	el katmaq 1. bir işə karışmaq, müdahale etmək 2. bir işin yapılmasına yardım etmək

Əl-ayağı titrəmək – 1) qorxudan və ya soyuqdan əsmək, titrəmək; 2) zəiflik, qocalıq, xəstəlik üzündən əl və ayaqları əsmək.	eli ayağı titrəmək korku, sinir vb. sebeplerle heyecanlanmaq
Əldə böyümək – ev şəraitində, ailədə tərbiyə almaq, böyümək	elində böyümək 1. büyütülmək, bakılmak 2. eğitilmək, bilgi, görgü ve terbiye sahibi olmak, yetiştirilmek
Əldən getmək – 1) son dərəcə istəmək, sevmək, arzulamaq. 2) məhv olmaq, puça çıxmaq, heç olmaq, xarab olmaq, əldən çıxmaq.	elden gitmək bir şeyi yitirmək, o şeyden yoksun kalmak
Ələ vermək – təslim etmək, xəbər vermək, satmaq.	ele vermek 1. suçlu bir kimseyi haber verip yakalatmak, ihbar etmek 2. herhangi kötü bir şey yapanın yaptığını herkese bildirmek 3. ortaya çıkarmak
Əlində olmaq – 1) imkanı, ixtiyarı, bacarığı, iqtidarı dairəsində olmaq.	elinde olmak 1. bakımı, gözetimi altında olmak 2. egemenliği altında, yetkisinde olmak 3. isteyince o işi yapabilmek
Əlindən tutmaq – birinə maddi kömək etmək, yardım əlini uzatmaq.	elinden tutmak 1. yardım etmek 2. Kayırmak
Əlinə düşmək – girinə keçmək.	eline düşmək 1. egemenliği, buyruğu altına girmek 2. Yakalanmak 3. birine muhtaç olmak 4. rastlamak, tesadüf etmek
Ev açmaq (qurmaq) – özünə ayrıca ailə qurmaq.	ev açmak 1. ayrı bir eve yerleşmek, ayrı bir eve geçmek 2. evlenmek.
Əyri baxmaq – 1) gözünün yan tərəfi ilə baxmaq, çəp baxmaq; 2) məc. Narazı, şübhəli, yaxud kinli və hiddətli baxışla baxmaq. 2. Sözüdə, işində, hərəkətində düz olmayan, yalançı, fırıldaqçı.	eğri (veya eğri gözle) bakmak kötü düşünce ile bakmak
Göz dikmək – 1) bir şeyi ələ keçirmək arzusunda olmaq, sahib olmağa çalışmaq 2) bel bağlamaq, ümid olmaq, arxayın olmaq. 3) nəzər yetirmək, baxmaq.	göz dikmek bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak
Göz qırmaq – 1) gözünü tez yumub açmaq; 2) məc. sayrışmaq, yanıb sönmək.	göz kırpmak 1. göz kapağını kapayıp açmak 2. başkasına söylediklerinin doğru olmadığını anlatmak için, yanında bulunan kimseye gözünü kapayıp açmak
Göz yummaq – 1) əhəmiyyət verməmək, fikir verməmək. 2) əl çəkmək, etinasız olmaq.	göz yummak 1. görmezlikten gelmek, hoş görmək, bağışlamak 2. umudunu kesmek, umutsuzluğa düşmək
Gözdən keçirmək – 1) ötəri baxmaq, nəzər salmaq. 2) baxmaq, nəzər atmaq, fikir vermək. 3) yoxlamaq.	gözden geçirmek 1. Okumak 2. niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene

	etmək 3. araç, motor vb.nin çalışıp çalışmadığını incelemek, denemek, denetlemek
Gözə batmaq – b a x gözə girmək . həmişə göz qarşısında olmağa çalışmaq, məqsədli şəkildə kiminsə diqqətini cəlb etmək, etimadını qazanmağa çalışmaq; ~ özünü göstərmək, ürəyinə girmək, özünü gözə soxmaq.	gözə batmaq 1. aşırı derecede görünür olmaq 2. tedirgin etmək, uygunsuz veya yakışıqsız görünmək 3. çekememezliğe yol açmaq
Gözə gəlmək – 1) bax gözə görsənmək (görünmək). nəzərə çarpmaq, diqqəti cəlb etmək 2) vecinə gəlməmək, saymamaq	gözə gəlmək birisine nazar deymiş olmaq
Gözü (gözləri) qamaşmaq – parıltıdan, şəfəqdən bir şeyə baxa bilməmək.	gözü (gözləri) kamaşmaq 1) güçlü bir ışık sebebiyle göz bakamaz olmaq 2) mec. çok etkilenmek.
Gözü (gözləri) qaralmaq – 1) halı pisləşmək, başı fırlanmaq, baygınlıq halına gəlmək. 2) dəhşətə gəlmək, qorxmaq.	gözü (gözləri) kararmak 1) başı dönmək, hafif baygınlık geçirmək 2) mec. Umutsuzluğun veya aşırı bir istəğin etkisi altında ne yaptığını bilmez duruma gəlmək
Gözü (gözləri) süzülmək – 1) göz qapaqları qapanmağa başlamaq, yuxusu gəlmək. 2) xumarlanmaq, gözləri yarıqapalı bir vəziyyətə gəlmək.	gözleri süzülme göz kapakları hafifçe kapanmaya başlamak
Gözü qalmaq – 1) gördüyü bir şeyin həsrətində olmaq, həsrətini çəkmək, əldə etmək arzusunda olmaq. 2) baxa-baxa durmaq, gözünü çəkməmək, nəzərini ayırmamaq, bir şeyin xoş təsirindən qurtara bilməmək.	gözü kalmak 1) elde edemediği bir şeye karşı isteği sürmek; 2) elde edemediği bir şeyi kıskanmak
Gözü tutmaq – xoşlamaq, bəyənmək, sevmək, aşıq olmaq	(birini veya bir şeyi) gözü tutmaq güvenmek, beğenmek
İçini çəkmək – 1) dərinədən nəfəs almaq, köks ötürmək. 2) həyəcanını, iztirabını, heyrətini dərin bir nəfəs çəkərək, bürüzə vermək. 3) hıçqırır ağlamaq.	içini çəkmək iç çəkmək
İçini yemək – 1) acıq çəkmək, dərd çəkmək; dərd, qəm, qüssə içində qovrulmaq. 2) çox qalmaqdan, ya da çox dəyməkdən içi boşalmaq (qarpız haqqında).	içini yemək şüphe içinde kıvrınarak çok üzülme
İş görmək – 1) işləmək, müəyyən bir işlə məşğul olmaq, bir şey üzərində çalışmaq, zəhmətlə məşğul olmaq.	iş görmək 1. iş yapmak 2. iş yapmaya uygun olmaq
İş tutmaq – iş görmək, bir işlə məşğul olmaq, işləmək.	iş tutmaq 1. iş yapmak, çalışmak 2. cinsel ilişkide bulunmak

İşin içindən çıxmaq – hər hansı bir yolla çətin, mürəkkəb vəziyyətdən çıxmaq.	işin içindən çıkmak (veya sıyrılmak) 1. bir şeyi anlamak, bir sorunu çözümləmək 2. güc bir sorunu çözemeyince kestirip atmaq 3. bir konudan veya işdən uzak durmaq, qaçmaq
Kefi pozulmaq – ovqatı təlx olmaq, pərt olmaq, nəşəsi qaçmaq.	keyfi bozulmaq 1) hastalanmaq; 2) canı sıkılmək, rahatı qaçmaq.
Kənara çəkilmək – uzaqlaşmaq, kənar olmaq, bir yana çəkilmək.	kenara çekilmek artık hiçbir şeye karışmamak
Nəfəsi qaralmaq (daralmaq, darıxmaq, tutulmaq) – boğulmaq, çətinliklə nəfəs almaq, tövşümək, tənqəfəs olmaq.	nefesi kesilmek (daralmək veya tutulmaq) 1) güc soluk alacaq duruma gəlmək veya soluğu büsbütün durmaq 2) mec. bunalmaq, sıkılmək 3) mec. hayran kalmək, etkilenmək.
Ortada qalmaq – b a x arada qalmaq 1-ci mənada (“ara”da). 1) aralıqda qalmaq, hər şeydən əli çıxmaq	ortada kalmək 1) yersiz kalmək, barınacaq yer bulamamak; 2) güc bir durumda veya iki şey arasında kalmək. 3) bir şeyi hiç kimse üzərinə almamak.
Ortadan qaldırmaq (götürmək) – b a x aradan qaldırmaq (götürmək) (“ara”da). yox etmək; ləğv etmək, ortadan qaldırmaq	ortadan kaldırmək 1. saklamək 2. yok etmək 3. Öldürmək
Qabığına yerləşməmək (sığmamaq) – 1) həddindən artıq sevinmək; 2) son dərəcə təşəxxüslənmək, qürrələnmək, lovğalanmaq.	kabına sığmamək duygularına engel olamayıp taşkın davranışlarda bulunmək
Qabına sığmamaq – 1) səbirsizlik göstərmək, özündən çıxmaq (şadlıqdan); 2) güvənmək, lovğalanmaq, qürrələnmək.	kabına sığmamək duygularına engel olamayıp taşkın davranışlarda bulunmək
Qan çəkmək – 1) qohumluq əlaqəsini bürüzə vermək, yaxınlaşmaq; 2) qızarmaq.	kan çəkmək 1. yüz ve huy, anne veya baba tarafının yüzünə ve huyuna benzemək 2. akrabalar, birbirlerine yakınlık duymək
Qan olmaq – 1) qan tökülmək, adam öldürülmək. 2) məc. qiyamət qopmaq, məhşər qopmaq, gurultu qopmaq, dava düşmək.	kan olmaq 1. insan öldürülmək 2. aralarında kan davası bulunmək.
Qanad(ını) gərmək – 1) qanad açmaq, qanadını gərgin surətdə açmaq; 2) məc. himayəsi altına almaq, qorumaq; 3) məc. başının üstünü almaq, üstünü tutmaq, çökmək.	(birine veya bir şeye) kanat gərmək koruması altına almak, himayə etmək
Qapı-qapı gəzmək (dolaşmaq, düşmək) – 1) hər tərəfə müraciət etmək, hər tərəfi dolanmaq, həyətbəhəyət gəzmək (bir şey üçün).	kapı kapı dolaşmaq (veya gəzmək) 1. ev ev gəzmək 2. bir yerləre sürekli girip çıkmək 3. iş aramak için her yere başvurmak

Qəzəl oxumaq məc. – boşboğazlıq etmək, boş-boş danışmaq.	gazel okumak 1. gazel söylemek 2. oyalamak veya kandırmak üzere boş sözler söylemek
Qırxı çıxmaq – xalq adətincə ölən adam üçün saxlanılan yasın qırx gündən sonra qurtarması.	kırkı çıkmak doğumdan veya ölümdən sonra kırk gün geçmek
Sözü keçmək – hörməti, nüfuzu olmaq, sayılmaq.	sözü geçmek 1. kendisini kabul ettirmiş olmak, hatırı sayılmak 2. adı anılmak, bahsedilmek
Ürəyi boşalmaq – sakitləşmək, ağlayıb rahat olmaq.	yüregini boşaltmak (veya dökmek) derdini, üzüntüsünü anlatarak hafiflemek
Ürəyi quş kimi çırpınmaq – b a x ürəyi yarpaq kimi əsmək. 1. iztirab keçirmək, qorxudan əsmək 2. birinin həsrətində olmaq, arzulamaq	kuş gibi çırpınmak çaresizlik içinde telaşlı davranmak
Ürəyi yanmaq – 1) yazığı gəlmək, rəhmi gəlmək, acımaq.	yüregi yanmak 1. çok acımak 2. felakete uğramak
Ürəyini əritmək – b a x ürəyinin yağını əritmək. çox qəmlənmək, xiffət eləmək, üzülmək	içinin yağı erimek 1. telaş veya kaygı ile üzülmək 2. nispet vererek sevinmek
Üz tutmaq – 1) söz demək üçün üzünü birinə tərəf çevirmək, üzünü çevirərək demək.	(bir şeye) yüz tutmak 1. Yönelmek 2. giderek biçim ve renk değiştirmek
Üzə gülmək – 1) öz gözəlliyi, cazibədarlığı və s. ilə xoşlandırmaq, oxşamaq, xoşa gəlmək, cəzb etmək.	yüze gülmek 1. yalandan dost görünmek 2. sevimli, alımlı görünmek
Üzündən oxumaq – üzündən, üzünün ifadəsindən bilinmək, məlum olmaq, bəlli olmaq.	yüzünden okumak 1. ezbere değil, yazılmış kâğıttan okumak 2. herhangi bir durumu yüzünden anlamak
Yan baxmaq – bəyənməmək, həqarətlə baxmaq, pis münasibət bəsləmək.	yan bakmak 1. beğenmeyerek veya düşmanca bakmak 2. kötü niyet beslemek
Yaxasını ələ vermək – 1) özünü ələ vermək, tutulmasına, yaxalanmasına imkan vermək, yaxalanmaq, tutulmaq, ehtiyatsızlıq göstərmək; 2) məc. birinin tələbləri, xahişi qarşısında yumşaqlıq göstərmək, zəiflik göstərmək, qarşı dura bilməmək, təsir altına düşmək.	yakayı ele vermek kaçamayarak ele geçmek, yakalanmak
Yerə batmaq – adı, soracağı qalmamaq, əsərəlaməti qalmamaq.	yere batmak 1. yok olmak 2. çok utanmak, mahcup olmak

2.4. KAVRAMSAL/ANLAMSAL EŞDEĞER DEYİMLER

Tablo- 4: Kavramsal/Anlamsal Eşdeğer Deyimler

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Ad batırmaq – nüfuzdan düşmək, etibardan düşmək, hörmətdən düşmək (salmaq).	gözden (gözünden) düşmək bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek
Ağızdan olmaq – çox danışmaqdan, deməkdən yorulmaq, ağız yorulmaq.	dilinde tüy bitmək tekrar tekrar söylemekten usanmak, bıkmak
Ağlını aparmaq – başdan çıxarmaq, heyran etmək, məftun etmək, valeh etmək.	baştan çıkarmak 1. kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak 2. karşı cinsi bir ilişkiye ikna etmek.
Ağız aparmaq – ağızına gələn danışmaq, həddhüdudunu aşmaq, danışığını bilməmək, nalayiq danışmaq.	ağızına geleni söylemek 1. nezaket dışına çıkarak ağır ve kırıcı sözler söylemek 2. gelişigüzel, saçma sapan konuşmak

Altını çəkmək – peşman olmaq, tutduğu işin pis nəticəsini görmək.	(bir şeyin) acısı çıkmak bir şeyin olumsuz, kötü sonucu bir süre sonra ortaya çıkmak
Ayaqyoluna düşmək – ishala düşmək, qarnı işləmək.	bağırsakları bozulmaq ishal olmaq.
Ayıq salmaq – qəflətdə olanı ayıltmaq, ayılmasına səbəb olmaq.	gaflet uykusundan uyandırmək bilgisizlikdən, idraksizlikdən kurtarmak
Bada getmək – heçə çıxmaq, puç olmaq, tələf olmaq, məhv olmaq, boşa çıxmaq, zay olmaq, hədəf getmək.	boşa gitmək harcanan emək, para hiçbir işə yaramamak, olumlu bir sonuca ulaşmamak
Baş işlətmək – fikirləşmək.	akıl danışmaq bir konuda birinin görüşünü sormak
Baş qaçırmaq – boyun qaçırmaq, boynuna götürməmək, yaxa qurtarmaq, bəhanə gətirmək.	Yakayı(yakasını) kurtarmak (sıyırmak) bir işdən kurtulmaq
Baş sındırmaq – çətin bir məsələnin üzərində çox düşünmək, çox fikirləşib həll etməyə çalışmaq.	kafa yormak bir iş, bir konu üzerinde çokça düşünmek.
Başə batmaq – ağıl kəsmək, inanıla bilmək, həqiqətə yaxın olmaq.	aklı kesmək 1) anlamak, idrak etmek; 2) bir şeyin olabileceğine inanmak
Başə düşmək – anlamaq, düşünmək, qanmaq.	aklı ermək 1. Anlayabilmek 2. akılcı olgunlaşmaq
Başı ətlənmək – varlanmaq, pullanmaq.	biti kanlanmaq sıkıntı içinde yaşayan bir kişi para ve varlık yönünden güçlenmek:
Başını itirmək – aqlını itirmək, özünü itirmək, işinin əvvəlini, axırını bilməmək, çaşmaq.	aklını kaçırmək 1) delirmek 2) gereksiz, yersiz iş yapmaq.
Başını külləmək – bax başını piyləmək. aldatmaq, tovlamaq	beyin yıkamak ruh b. insanı, kendine özgü düşünce ve dünya görüşüne yabancılaştırmak, başka yönde düşünür ve davranır duruma getirmek amacıyla çeşitli yollarla etkilemek.
Baxya tutmaq – bir işdə, ya yerdə möhkəmlənmək, sabitləşmək, qərar tapmaq	demir atmaq 1) gemi çıpasını denize salmaq 2) <i>meç.</i> bir kimse bir yerde uzun süre kalmak.
Beynindən çıxmamaq – daim fikrində olmaq, yadından çıxmamaq, daim düşündürmək.	aklında kalmək 1) hatırlamak 2) unutamamak.

Beynini aparmaq – çox danışmaqla, səs-küylə birini rahatsız etmək, yormaq, dəng etmək.	kafa (kafasını) şişirmək gürültü veya gevezelikle bir kimseyi tedirgin etmək
Boğaz otarmaq – müftəxorluq etmək, orada-burada özünü doyurmaq.	(birinin) sırtından keçinmək geçimini o kimseden sağlamak
Boğaz(a) döymək – mübahisə etmək, boş danışmaq, qızğın və kəskin mübahisə etmək, çənə vurmaq.	nəfes tükətmək uzun uzun ve boş konuşmak
Boynuna yırmaq – üzərinə atmaq, isnad etmək (təqsiri, günahı).	üstünə atmaq bir suçu birine yükləmək.
Boynuna yükləmək – 1) öhdəsinə qoymaq, üzərinə qoymaq; 2) qəbul etdirmək (iş, vəzifəni)	üstünə kalmək güclükler birinin omuzlarına yüklenmek
Boyun qaçırmaq – imtina etmək, qəbul etməmək, boynundan atmaq.	başından atmaq 1. yapılması güç bir işi yapmaktan kendini kurtarmak 2. sürdürülmesi gereksiz görülen bir bağlılığa, bir ilişkiye son vermek
Burnu ovulmaq – cəzalanmaq. [Müəllimə:] Hərifin nə burnu ovuldu! Mir Cəlal. Burnunu ovmaq – cəzalandırmaq.	(birinin) kulağını çəkmək 1) ceza olarak kulağını tutup bükerek çəkmək; 2) uyarmak için hafif bir ceza vermek.
Canını tapşırmaq (təslim etmək) – ölmək.	ruhunu teslim etmək ölmək
Cilovda saxlamaq – tabeliyində, əlində saxlamaq.	elində tutmaq 1) kendi tekelinde bulundurmək, başkalarına kaptırmamak; 2) bir malı satmayıp bekletmək.
Ciyər eləmək – ürək eləmək, ürəklənmək, cəsarət etmək.	yüreklilik göstərmək korkmamak, cesur davranmaq.
Çalma çalmaq (vurmaq) – başına çalma sarımaq.	başına geçirmək 1) başına giymək 2) bir şeyi öfke ile birisinin başına vurmaq
Çaşbaş qoymaq – fikrini qarışdırmaq, çaş qoymaq, çaşdırmaq, qəti bir fikrə gəlməyə qoymamaq.	kafa (kafasını) karıştırmək önceki düşüncelerini altüst etmək.
Çətinə salmaq – çətin vəziyyətə salmaq, işini daha da çətinləşdirmək, dara salmaq.	zora koşmaq güclük çıkarmak. iş yokuşa sürmək işi zorlaştırmak.
Çiyinini (çiyinlərini) atmaq (çəkmək) – narazılığını və ya bir işdən xəbəri olmadığını bildirmək əlaməti olaraq çiyinlərini tərپətmək.	omuz kaldırmək 1. bilmez gibi davranmaq 2. kabul etmemək, geri çevirmək

Dağ basmaq (bədəninə, ciyərinə, ürəyinə və s.) məc. – b a x dağlamaq 3-cü mənada. 3. məc. Adətən “ürəyini”, “sinəsini”, “qəlbini” sözləri ilə – çox bərk təsir etmək, yandırmaq, yaralamaq, dərd və kədər vermək.	yüregini dağlamak acıyla və özlemle içi yanmaq, acıyla kıvranmaq.
Dama basmaq (qatmaq, salmaq) – həbs etmək, həbsə salmaq.	İçəriyə atmaq (almak veya tıkmak) hapsetmək
Damağı qalxmaq – kefi kök olmaq, nəşələnmək, sevinmək, həvəsə gəlmək.	zevkten dörtdöşə olmaq çox sevinip keyiflənmək, aşırı zevk duymək.
Damağı sazlaşmaq – kefi açılmaq, könlü açılmaq.	gözü gönlü açılmək neşələnmək, ferahlamək.
Damaqdan salmaq – pərt etmək, kefini pozmaq, ruhdan salmaq, qanını qaraltmaq.	tadını kaçırmək aşırılığa kaçırmək, hoşa gitmeyen bir durum yaratmaq
Damarını tapmaq – xasiyyətini, zəif yerini, ürəyini öyrənib bilmək.	can damarından yakalamək 1) konuya ən önəmli yerindən yaklaşımaq; 2) birinin ən zayıf noktasından yararlanmaq.
Dardan çıxmaq – ağır və çətin vəziyyətdən, məhrumiyyətdən qurtarmaq.	deveyi düzə çıxarmək güclükleri giderip işləri yoluna koymək.
Dodaqları ağarmək – bir hadisənin təsiri nəticəsində dodaqlarının qanı qaçmaq, dodaqları bozarmək	renği atmaq (veya kaçırmək veya uçmaq) 1. solmaq 2. korku, heyecan vb. sebeplerlə benzi sararmək
Dolu vurmaq , dolu döymək – dolunun zərbindən xarab olmaq, məhv olmaq.	don kəsmək halk ağzında bitki soğuktan bozulmaq, donmaq
Dov düşmək dan. – fürsətdən istifadə etmək, əlinə fürsət keçmək.	fırsat düşmək (çıkmək) bir imkâna kavuşmaq
Dov gəlmək – bərabər olmaq, öhdəsindən gəlmək, üstün gəlmək, qarşısında dura bilmək, ayaqlaşma bilmək, güc gəlmək.	üstesindən gəlmək başarmək, becərmək.
Döşünə çəkmək – 1) qucaqlamaq; 2) himayə etmək, himayəsi altına almaq, saxlayıb bəsləmək.	bağrına basmaq 1. kucaklamək 2. -den biriylə ilgilənərək onu koruyub kaçırmək, yetişirmək
Əhd bağlamaq – razılığa gəlmək, qərara almaq, bir-birinə söz vermək.	söz kəsmək genelliklə evlənmək için anlaşılıp kesin qərar vermək

Ələ dolamaq – aldatmaq, oynatmaq.	(birini) parmağında oynatmaq her istediğini yaptırmak, kukla gibi kullanmak
Əlhaya düşmək – əl-ayağa düşmək, təlaşa düşmək, ora-bura qaçışmaq.	eli ayağı (ayağına) dolaşmaq şaşırmaq, təlaşlanmaq
Əməli azmaq – pozğunlaşmaq, yoldan çıxmaq, həddini azmaq.	yoldan çıkmak 1. belli bir yol izleyen taşıtlar herhangi bir sebeple yolundan ayrılmak, gitmez olmak 2. doğru yoldan ayrılmak
Əngi qızışmaq – çox danışmaq, uzunçuluq eləmək, çərənləmək.	çene patlatmaq karşı tarafa anlatabilmek veya kabul etmesini sağlamak için bir konu üzerinde uzun uzun konuşmak
Ərsəyə çatmaq – kamala yetmək, böyümək.	meydana çıkmak 1. ortaya çıkmak, görünmək 2. belli olmak 3. yetişmək, böyümək
Əşiyə salmaq – qovmaq.	kapı dışarı etmək (veya atmak) kovmak, dışarı atmak
Əşq yetirmək – sevmək, vurulmaq, aşiq olmaq, bənd olmaq, məhəbbət yetirmək.	gönlünü kaptırmak âşık olmak gönül bağlamak severek bağlanmak, içten sevmek, âşık olmak
Ətəyini buraxmaq – əl çəkmək, boşlamaq.	el çekmek vazgeçmek
Evin(i) yıxmaq – pis yola aparmaq, xatalı işə cəlb etmək, bədbəxt etmək.	kötü yola sürüklemek yasa dışı, uygunsuz veya hoşə gitmeyen bir yaşayış içine sokmak
Fikir verməmək – əhəmiyyət verməmək, qulaqardına vurmaq, etinasızlıq göstərmək.	kulak arkası (veya ardı) etmək dikkate almamak, göz önünde tutmamak
Fikrindən keçmək – 1) xəyalından keçmək, xəyalən yada salmaq, arzulamaq. 2) fikrən bir şeyi arzulamaq, ürəyindən keçmək.	aklından geçirmek bir şeyi yapmayı düşünmek, tasarlamak
Fikrinin üstündə durmaq – öz dediyində israr etmək, sözünün üstündə durmaq, fikrindən dönməmək.	ayak diremek bir düşüncəyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak
Girinə gəlmək – əlinə gəlmək.	(bir şey birinin) gücünə gitmək gönlü kırılmak, onuruna dokunmak

Girinə keçmək – əlinə keçmək (düşmək).	eline düşmək 1) egemenliyi, buyruğu altına girmək 2) yakalanmaq 3) birinə muhtaç olmaq 4) rastlamak, təsadüf etmək
İnad göstərmək – əzmlı olmaq, dəyanət göstərmək, əzmindən dönməmək, sözünün üstündə durmaq, dediyindən əl çəkməmək.	ayak diremək bir düşüncəyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmək, kendi tutumundan şaşmamak
İpə-sapa yatmaq (gəlmək) – yola gəlmək, söz eşitmək, nəsihət qəbul etmək.	yola gəlmək istenilən biçimdə davranışı kabullenmək, düzəlmək, uslanmaq.
İşə can yandırmaq – ürəkdən işləmək, qabiliyyətini, bacarığını iş üçün əsirgəməmək.	aşka gəlmək bir şeyi etmək üçün böyük bir istək duymaq, coşmaq, coşkunluk göstərmək
Kələk qurmaq – biclik işlətmək, hiylə düzəltmək.	(birinə) oyun etmək kurnazlıqla birini aldatmaq.
Mehr(ini) salmaq – məhəbbətini salmaq, sevmək, ürək bağlamaq, əzizləmək.	muhəbbət besləmək sevgi duymaq
Minnət qoymaq – etdiyi hörmət və yaxşılığı başa qaxmaq, xatırlatmaq, başqasını özünə borclu çıxarmaq.	başına kakmaq (kakınç etmək) yapılan bir iyiliği yüzünə vuraraq birini üzmək
Od eləmək – atəş açmaq, odlu silahla vurmaq.	atəş açmaq atəşli silahla mermi atmaya başlamaq
Od götürmək – bərk hirsələnək, özündən çıxmaq, od tutmaq.	atəş püskürmək çox öfkeli olmaq
Özündən gətmək – ürəyi gətmək, bayılmaq, qəşş etmək, huşunu itirmək.	içi gəçmək 1. istemeden kısa bir süre uyuyuvermək 2. bir işə yaramaz duruma gəlmək 3. yaşlılıktan, gücsüzlükten isteksiz olmaq, hiçbir şeye ilgi duymamak 4. kavun, karpuz vb. yenmeyecek biçimde içi bozulmuş olmaq
Özünü bilməmək – huşunu itirmək.	kendini kaybetmək 1. bayılmaq 2. aşırı duyulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak
Özünü çəkmək – lovğalanmaq, təşəxxüs satmaq Özünü dartmaq – b a x özünü çəkmək.	burnu böyümək kibirlənmək, böyüklenmək

Özünü itirmək – çaşmaq, nə edəcəyini bilməmək.	kendini kaybetmək 1. Bayılmak 2. aşırı duyulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak
Özünü tanımaq – həddi-bülüğa çatmaq.	kendini bilmək 1. aklı ve muhakemesi yerinde olmak 2. baliğ olmak 3. ağırbaşlı olmak 4. kendinin ve çevresinin bilincine varmak 5. durum ve onuruna yakışacak biçimde davranmak
Pası (pasının üstü) açılmaq – eybi, nöqsanı, gizli işləri aşkara çıxmaq, faş edilmək, ifşa olunmaq.	(bir durumu) açığa çıxarmak ortaya çıkarmak, gözler önüne sermek, anlaşılır duruma getirmek
Pasını (pasının üstünü) açmaq – eybini, nöqsanını, gizli işlərini açıb demək, faş etmək, aşkara çıxarmaq.	açık etmek sırrını açığa vurmak, ele vermek
Qabağı açılmaq – 1) üzü gülmək, üzündə sevinc əlaməti görünmək. 2) axın halında, izdihamla gələn, hərəkət edən kütlə haqqında.	yüzü gülmək 1. sevinci yüzünden belli olmak 2. feraha kavuşmaq 3. temiz, tertipli duruma gelmek
Qan ağlatmaq – cana gətirmək, təngə gətirmək, çox incitmək, zülm etmək.	canına okumak berbat ve perişan etmək
Qaş oynatmaq – naz-qəmzə etmək, qaşı ilə işarə etmək.	kaş göz etmək kaş ve göz işaretleriyle bir şey anlatmaya çalışmaq
Qaşqabağını sallamaq (turşutmaq, tökmək) – qaşlarını çataraq və alnını qırıqdıraraq, öz sifətinə acıqlı, yaxud narazı bir ifadə vermək.	kaşlarını çatmak kızmak, öfkelenmek
Rəf etmək (köhnə forması: rəf qılmaq) – aradan götürmək, aradan qaldırmaq, yox etmək, ləğv etmək, rədd etmək.	aradan kaldırmak iş yapma imkânını yok etmek
Sifətini turşutmaq – b a x sir-sifətini turşutmaq. Sir-sifətini turşutmaq (yığmaq) – bax qaşqabağını sallamaq (turşutmaq,tökmək). Qaşqabağınısallamaq (turşutmaq, tökmək) – qaşlarını çataraq və alnını qırıqdıraraq, öz sifətinə acıqlı, yaxud narazı bir ifadə vermək.	yüzünü buruşturmaq (veya ekşitmək) yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek
Sümükləri çıxmaq – çox arıqlamaq. Sümükləri çıxmış – çox arıqlamış	(birinin) kemikleri sayılmak çok zayıflamak.
Şirni içilmək – nişanlanmaq, üzük taxılmaq.	yüzük takmak nişanlanmak

Tay etmək – bərabər tutmaq; bir tutmaq. Tay tutmaq (qoymaq) – b a x tay etmək.	bir tutmaq (veya görmək) eşit saymaq, eşit görmək
Təhər çəkmək – yoluna qoymaq, həll etmək, tədbir görmək, çarə çəkmək, əncam çəkmək.	yoluna koymək istenilən biçimə getirmək, düzənə koymək
Tükü tərpnəmək – halına qətiyyə təsir etməmək.	kılı kırıdamamak durum və davranışını dəyişdirməmək, aldırış etməmək, umursamamak
Ulduzu batmaq – bəxti sönmək, şöhrətdən düşmək, nüfuzunu itirmək, gözdən düşmək.	yıldızı sönmək ününü yitirmək
Ulduzu doğmaq – xoşbəxtliyə çıxmaq, bəxti üzünə gülmək.	yıldızı parlamək başarı yönündən herkesin diqqətini çekecek bir duruma gəlmək, ün kazanmaq
Ürək sındırmaq – ürəyinə toxunmaq, qəlbinə toxunmaq, özündən incitmək.	gönül kırmək (yıkmaq) birini çox üzəcək bir davranışta bulunmaq, gücəndirmək
Ürəyi getmək – 1) huşunu itirmək, bayılmaq. Ürəyi keçmək – b a x ürəyi getmək 1-ci mənada. Bayılmaq	kendini kaybetmək 1. Bayılmaq 2. aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak
Ürəyi qısılmaq – qüssələnmək, kədərlənmək.	kalbi sıkışmaq yüreği sıkışmaq
Ürəyi qızınmaq – xoşlamaq, xoşuna gəlmək, bəyənmək.	içi ısınmaq hoşlanmaq, sevmək
Ürəyi sınmaq – incimək, qəlbə sınmaq.	gönlü kırılmaq üzülmək, incinmək, yerinmək
Ürəyi vurulmaq – sevmək, məhəbbət salmaq.	gönlünü kaptırmaq aşık olmaq
Ürəyinə dammaq – qabaqcadan hiss etmək, duymaq, sezmək. Ürəyinə düşmək – b a x ürəyinə dammaq.	kalbe (veya kalbine) doğmaq içine doğmaq
Ürəyinə qara-qura gəlmək – ürəyinə şübhəli şeylər gəlmək, ürəyinə qara fikirlər gəlmək.	içine kurt düşmək kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşkulananmaq yüreğine kurt düşmək şüphelenmək, içine kurt düşmək
Ürəyini gen saxlamaq – narahat olmamaq, xatircəm olmaq.	ferah tutmaq iç rahatlığını, huzurunu korumək

Ürəyini gizlətmək – öz fikrini, niyyətini gizli saxlamaq, ürəyindəkiləri deməmək.	içine atmaq 1. sıxıntısını kimseyə belli etməmək 2. yapılan bir kötülüğe karşı sesini çıkarmamakla birlikte bunu unutmamak
Ürəyini qısmmaq – bax ürəyini sıxmaq. darıxmaq, qüssələnmək, dərqli görünmək.	içini sıkmmaq sıxıntı vermek
Üz çevirməmək – bir yerə daha getməmək, ayağını üzmək.	ayağını kesmək 1. bir yere gitmez olmak, uğramamak 2. başkasını bir yere artık uğramaz duruma getirmek
Xəyalında canlanmaq – təsəvvüründə, hafizəsində canlanmaq, gözünün qabağına gəlmək, təsəvvürünə gəlmək, yadına düşmək.	gözünün önünə gəlmək hatırlamaq, bir şeyi zihinde canlandırmaq, tasarlamak, hatırlamaq
Yana durmaq – kənara çəkilmək, uzaq dayanmaq.	kenara çekilmek artık hiçbir şeye karışmamak
Yerə girmək məc. – 1) çox xəcalət çəkmək, çox utanıb sıxılmaq.	yerin dibinə geçmək (batmaq veya girmek) 1) çok utanıp sıkılmak. 2) görünmez olmak, kaybolmak.
Yerə soxmaq – utandırmaq, başını aşağı etmək, xəcalət çəkməsinə səbəb olmaq, rüsvay etmək.	yerin dibinə batırıp çıkarmak çok utandırmak, rezil etmek

BÖLÜM III

SONUÇ

Deyimler bir durumu bir olayı ifade etmek, ifade edilmesi zor olan ve anlam yetersizliğine neden olan durumlarda başvurulan etkili ve ilgi çekici anlatım araçlarıdır. En az iki sözcüğün birleşmesinden oluşan deyimlerin anlamı, bileşenlerinin birleşiminden doğan anlamın sözlük anlamından koparak mecazi boyuta dönüşmesiyle oluşur. Deyimlerin anlamına bileşenlerin anlamlarına tek tek bakılarak ulaşılamaz. Deyimler iki kelimenin bir araya gelmesiyle özel bir anlam kazanırlar.

Bir milletin yıllar boyu yaşadığı deneyimleri, olayları, durumları, kişi ve nesnelere anlatmak için başvurduğu kısa ve etkili anlatım yolu olan deyimler oluştuğu toplumun tarihi, kültürü ve medeniyeti, yaşam biçimi, coğrafyası vb. hakkında bilgi vermektedirler. Deyimler bir dilin söz varlığının zenginliğini belirlemede araç olarak kullanılmaktadır. Bir toplumun tarihi, kültürel yapısı, yıllar boyu geçirmiş olduğu değişiklikler dile de yansımaktadır. Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ortak bir kültürden ayrılarak gelişmiş lehçelerdir. Çalışmada elde edilen verilerden her ne kadar ortak söz varlığımız bulunsa da farklı unsurların etkisiyle lehçeler arasında farklılıklar meydana gelmiştir. Bu değişiklikler sadece sözcük boyutunda değil söz öbekleri arasında da kendini göstermektedir. Aynı kökten beslenen lehçelerde yer alan sözcüklerin her lehçede yazı diline girmemesinden dolayı sözcüklerin yalnızca konuşma dilinde kalmasından, sözcüklerin temel anlamları dışında kullanılmasından, lehçelerin kendi içlerinde ayrı ayrı gelişmesinden, yakın ve geçmiş dönemde Türk topluluklarının farklı siyasi birliktelikler içinde yer almalarından, geniş bir coğrafyaya yayılıp farklı kültürlerle etkileşim kurmalarından, alıntı sözcüklere farklı karşılıklar bulmalarından kaynaklanmaktadır.

Çalışma sırasında TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nden yararlanılmış ancak bazı sıkıntılar ile karşılaşmıştır. Aslında dilimizde yer alan bazı deyimlerin Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde bazı deyimlere yer verilmediği, yer alan bazı deyimlerin yetersiz betimlendiği ve verilen örneklerin de deyimleri açıklamaya yeterli olmadığı gözlenmiştir. Örneğin; “*gün düşmek*” deyimini TDK Güncel Türkçe Sözlük ve Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde yer almamaktadır. Oysaki “*gün düşmek*” deyimini dilimizde yer almakta ve “*isteklerini gerçekleştirmek için iyi bir duruma erişmek veya eline olağanüstü bir fırsat geçmek.*” Anlamına gelmektedir. Ancak bu betimleme TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde “*gün doğmak*” deyiminiyle verilmektedir.

Görsel 2: “*gün düşmek*” deyiminin gösterimi

Görsel 2’de de gösterildiği gibi “*gün düşmek*” deyimini örneği gibi atasözleri ve deyimler sözlüğünde yer almayan ancak dilimizde kullandığımız deyimler vardır.

TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde bazı deyimlerin yeteri kadar açıklanmadığı, bazılarının ise eş anlamlı başka sözcüklerle betimlendiği tespit edilmiştir. “*nazara gelmek*” deyimini “*göz değmek*”, “*içini çekmek*” deyimini “*iç çekmek*” şeklinde, yetersiz bir şekilde betimlendiği görülmektedir. Bu örnekler sözlük detaylı olarak incelendiğinde dikkat çekmektedir. Yetersiz ve eş anlamıyla betimlenen deyimler, deyimlerin anlaşılmasına hatta yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır.

Akraba diller ve aynı dilin lehçeleri arasında görülen yalancı eşdeğerlik, eş seslilik, çok anlamlılık, anlam değişimleri gibi olaylar sonucu ortaya çıkmaktadır.

Aynı kelimeler farklı lehçelerde zaman içinde farklı anlamlar kazanmaktadır. Bu durum da beraberinde çeviri problemlerine neden olmaktadır. Çeviri problemi son yıllarda üzerinde sıklıkla durulan bir problem olmaktadır. Çeviride meydana gelen hatalar çeviri yapan kişinin kendi bilgisine güvenmesinden, dikkatli olmaması vb. gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kaynak lehçede tek bir anlamı olan sözcük ya da sözcük grubunun hedef lehçede birden fazla anlamı olabileceğini göz ardı ederek çevirinin yapılması hataya neden olmaktadır. Çeviride yapılan hatalardan bir diğeri de çeviri yapan kişinin eşdeğerlik bilgisinden yoksun olmasıdır. Her ne kadar birbirine coğrafya ve dil olarak yakın da olsa, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi'nin kendine has özellikleri ve kelime hazinesi vardır. Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine ya da Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine başarılı bir aktarma yapmak ancak eşdeğerlilik bilgisiyle mümkün olmaktadır. Aynı kökten ayrılıp gelişen lehçelerde ses ve şekil yönünden benzer özellikler gösteren sözcüklerin anlamlarının da benzer olarak düşünülmesi çeviride hata nedenleri arasında yer almaktadır. Aynı kökten gelen ses ve şekil olarak birbirine benzeyen ancak kavram alanları örtüşmeyen tam yalancı eşdeğer sözcük ya da sözcük birleşmelerinin anlamları iyi bilinmezse, akraba dillerde eşdeğerlik konusu aktarım yapan kişi için bir tuzak durumundayken bu hataların yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Çalışmanın aynı kökten gelen lehçeler arasında yapılacak olan aktarmalara ışık tutması ve hataların en aza indirilmesi temenni edilmektedir.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'ndan isim+fiil şeklinde 1453 adet deyim özelliği gösteren yapı tespit edilmiştir. 93 tam eşdeğer, 54 tam yalancı eşdeğer, 80 kısmi yalancı eşdeğer, 103 kavramsal/anlamsal eşdeğer olmak üzere toplam 330 adet deyim tespit edilmiştir. Elde edilen verilerin 60 adetinin Türkiye Türkçesinde eşdeğeri tespit edilememiş, geri kalan 1063 adet yapının deyim değil diğer sözcük birleşmeleri olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada deyim olma ölçütü olarak "bileşenlerin anlamlarına tek tek bakıldığında tüm anlam elde edilemeyen, bütününde ilgi çekici ve mecazi anlam yüklenen yapılar" kabul edildiğinden çalışmaya alınmayan diğer isim+ fiil şeklinde oluşmuş yapıların birçoğunun aslında eşdizimlik özelliği gösteren yapılar olduğu tespit edilmiştir. Sayısal veriler iki lehçe arasında örtüşme oranının yüksek olduğu gösterse de çeviri sırasında sözcük ya da söz öbeklerinin yalnızca temel anlamlarının değil yan ve mecaz anlamlarının, hedef lehçenin bütün dil inceliklerinin, özellikle çalışmanın konusu olan eşdeğerlik ve

yalancı eşdeğerlik konularının, ayrıca gramer kurallarının bilinmesi ve bunlara dikkat edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap

- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. (5. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Başkan, Ö. (1969). *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Buran, A., Alkaya E. (2001). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Ş. (, 1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A.B. (1996). *Batı Türkçesinin Doğuşu, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (1981). *Azerbaycan Türkçesi*. İstanbul: Ebru Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Dağıtım.
- Gencan, T. N. (1991). *Dil Bilgisi*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Göktürk, A. (1994). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tez

- Karadoğan, A. (2004). *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları*. (Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Kırıkkale. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.

Sözlük

- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Azerbaycan Milli İlimler Akademisi (2006). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı: Dört Ciltte. (I- VI Cilt)*. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Yayınları.
- Demir, N. (1997). Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması. Emine Gürsoy Naskali (Ed.). *Sibirya Araştırmaları* içinde (s. 379-389). İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Doğanay, A. (1971). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Ankara Ege Matbaası.
- Emir, S. (1977). *Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Emir Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Orucov, E. E. (1976). *Azerbaycanca – Rusca Frazеologiya Lügеti (5500 ifade)*. Bakı: Elm Neşriyyatı.
- Özön, M. N. (1943). *Türkçe Tabirler Sözlüğü. (I. Cilt)*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1998). Türkçe Sözlük. (I-II Cilt). Ankara: TDK Yayınları.

Vardar, B. (1988). Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: ABC Kitabevi.

Makale ve Bildiri

Adıgüzel, S. (2012). Azerbaycan Türkçesi Ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 47, 51-56.

Aktaş, T. (2015). Deyimlerde Yalancı Eş Değerlik: Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (4), 1-16.

Başaran, M. A. (2013). Şiir Çevirisinde Sözdizimsel Eşdeğerlik. *International Journal of Language Academy*, 1, 91- 105.

Boztaş, İ. (1993). Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 55- 65.

Çakır, M. (1996). Çeviride Eşdeğerlik İlişkileri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(6), 93- 107.

Delice, T. (2013). Türkmen Türkçesinde Yalancı Eşdeğerler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4, 131-136.

Direkçi, B., Gülmez, M. (2012). Güney Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 133-148.

Gümüştam, G. (2012). Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (7), 357-364.

Hamidov, H. (2006). Türkçe Deyimlerin Anlam Özellikleri: Konuşma İle İlgili Deyimler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 22, 39- 45.

Hatipoğlu, V. (1964). Kelime Grupları ve Kuralları. *TDAY-Belleten*, 203-244.

Heyet, C. (2004). Azerbaycan'ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçesinin Teşekkülü. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1, 7-19.

İşcan, A. (2011). Anlam Bilgisi Konularının Öğretimi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (2), 503- 522.

Karadoğan, A. (2011). *Metin Çevirilerinde Kılımsal Eşdeğerlik*. I.Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayı, Kırıkkale. 222-226.

Kenzhalin, K. (2017). Türk Dünyasında Deyim Bilimi Çalışmaları. *Türk Dünyası*, 43, 107- 124.

Resulov, A. (1995). Akraba Diller ve Yalancı Eş Değerler Sorunu. *Türk Dili*, 524, 916-924.

Sinan, A. T. (2001). Türk Atasözlerinden Geçen Deyimler. *Millî Folklor*, 51, 91-98.

- Subaşı Uzun, L. (1991). Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri. *Dilbilim Araştırmaları*, 29- 39.
- Suleymanova, G. (2017). Türkçe Deyimleri Rusçaya Çevirme Problemleri ve Stratejileri. *Bellekten*, 5 (1), 201-216.
- Sultanzade, V. (2010). *Türk Dilleri ve Lehçeleri Arasında Benzeşimler Sözlüklerinin Hazırlanmasının Yöntem ve Prensipleri*. Türkiye’de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu, Bahçeşehir Üniversitesi. 52-56.
- Tokat, F. (2017). Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerlerin XVI. Yüzyılda Azerbaycan Sahasında Türkçeye Çevrilmiş Bir Metindeki Örnekleri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 1 (2), 85-99.
- Tokatlı, S. (2004). Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Sesli Kelimeler Üzerine. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 141-156.
- Uğurlu, M. (2004). Lehçe İçi Aktarmada Yalancı Eşdeğerlik. *Bilig* , 29, 29-40.
- Uğurlu, M. (2012). Türk Lehçeleri Arasında Benzer Kelimelerin Eşdeğerlik Durumu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4), 215-222.
- Uğurlu, Mustafa (2011). *Lehçe İçi Aktarmada “Yalancı Eş Değerlik”*. İcanas. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (International Congress of Asian and North African Studies). 1877-1890.
- Yıldız, H. (2009). Karay Türkçesi Ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğer Kelimeler, *Gazi Türkiyat*, 611-659.
- Zal, Ü. (2009). Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve “İki Ağaç” Şiir Kitabı Üzerine, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 431-455.

İnternet Kaynakları

<https://obastan.com/az/dict/> (02.10.2019)

<https://sozluk.gov.tr/> (02.10.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	TUĞÇE TAHMAZ
Doğum Yeri-Tarihi	ZONGULDAK- 29.10.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi/ Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Türk Dili Ve Edebiyatı
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce- Almanca
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	Renk Adları/ TUDOK 2014
İş Deneyimi	
Stajlar	Ordu Lisesi/ Türk Dili Ve Edebiyatı Öğretmenliği
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	tugceuzuner61@gmail.com
Tarih	